

Β. Α. ΜΥΣΤΑΚΙΔΟΥ

ΑΙ ΛΕΞΕΙΣ

1218

ΕΛΛΗΝ
ΓΡΑΙΚΟΣ (ΓΡΑΙΚΥΛΟΣ)
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ
ΡΩΜΑΙΟΣ (ΓΡΑΙΚΟΡΡΩΜΑΙΟΣ)
ΟΘΩΜΑΝΟΣ (ΕΛΛΗΝΟΘΩΜΑΝΟΣ)
ΜΩΑΜΕΘΑΝΟΣ
ΤΟΥΡΚΟΣ
ΟΣΜΑΝΛΗΣ

„ἀρετὴ ἀδούλων“

ΤΥΒΙΓΓΗ: (TÜBINGEN)
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ Η. LAUPP JR
1920.

προσφορά
του συγγραφέως.

Τοῖς φίλοις Ἀναγνώσταις.

Ἡ μικρὰ αὐτὴ μελέτη μου, ἣν πέρυσιν ἀξιῶσαι φίλων ἀρχιερέων ἔγραψα καὶ ἐδημοσίευσα ἐν τῷ *Νέῳ Ποιμένι*, μηνιαίῳ παραρτήματι τῆς *Ἐκκλησ. Ἀληθείας* ἐκρίθη ὑπὸ τε ἡμετέρων καὶ ξένων ἀξία μείζονος γνωριμίας καὶ διαδόσεως. Εὐμενῶς ἔκριναν αὐτὴν σοφοὶ Γάλλοι· εἰς τῶν εὐγενῶν τούτων τῆς γαλλικῆς ἐπιστήμης τέκνων, μέλος τοῦ Ἰνστιτούτου ἔγραφε· «J'ai été très vivement intéressé par vos remarques et suggestions sur les mots *Ἕλληνας, Ρωμαῖος* κτλ. . . » Ἐπὶ τούτῳ ἀνεκάθηρα αὐτὴν καὶ οὕτως ἔχουσιν παραδίδομι Ὑμῖν εὐχαρίστως, καὶ μάλιστα ἀφοῦ τὰς οὐχὶ μικρὰς ἐν ταῖς νῦν καιροῖς δαπάναις τῆς τυπώσεως ἀνέλαβε προφρόνως ἄνευ δευτέρου λόγου καὶ ἐπάρσεως εὐγενῆς τοῦ ἐν Κιλικίᾳ εὐεργετικοῦ οἴκου Συμεώνογλου γόνου ὁ Ἀριστείδης Συμεώνογλου, ἀνεψιός μου.

Αὐτῷ οὐχὶ μόνον ἐγὼ ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς οἱ ἀναγνώσται ὁμολογήσωμεν χάριτας.

ὁ πονήσας.

Ἐν Φαναρίῳ ΚΠόλεως,
Μαΐου ἀρχομένου 1920.

ΑΙ ΛΕΞΕΙΣ

ΕΛΛΗΝ, ΓΡΑΙΚΟΣ (ΓΡΑΙΚΥΛΟΣ),
ΡΩΜΑΙΟΣ (ΓΡΑΙΚΟΡΡΩΜΑΙΟΣ), ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ
ΜΩΑΜΕΘΑΝΟΣ, ΤΟΥΡΚΟΣ.

Δευτέρα έκδοσις επηυξημένη.

Alle Rechte vorbehalten.

1. Πρὸς ἡμερῶν κατὰ τὴν Μεγάλην Ἑβδομάδα καθηγητὴς τοῦ Ὀθωμανικοῦ Πανεπιστημίου, ἐξ ἐκείνων, οἵτινες κατὰ τὴν ἐν πᾶσι κρατήσασαν τρομοκρατίαν καὶ πρωσσοκρατίαν — λόγῳ οὐχὶ τίτλων, ἀλλὰ κόμματος καὶ γνώσεως τῆς γερμανικῆς — προουκρίθησαν ὑπὸ τοῦ διδάκτορος καθηγητοῦ μουσικοσυμβούλου Σμίθ, τοῦ καὶ ὑφυπουργοῦ ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῆς δημ. ἐκπαιδεύσεως, τοῦ γνωστοῦ παρὰ τοῖς ἐν Κπόλει Γερμανοῖς πρὸς διάκρισιν Κουλτοὺρ-Σμίθ, ἠρώτησέ με διὰ τί οἱ Ἕλληνες ἐννοοῦσιν ἵνα κατέχωσι τὴν ΚΠολιν, ἵνα διεκδικῶσι δικαιώματα (droits) ἐπὶ τῆς πόλεως, ἀφ' οὗ ἡ Πόλις εἶναι ρωμαϊκή, (ἄρα μὴ Ἑλληνική;) καὶ ὀνομάζεται ἀπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ὅστις ἦλθεν ἐκ Ρώμης, διὸ καὶ ρόμι καλούμεθα. Δὲν ἀπέκρυφα τὴν ἀπορίαν μου ἐπὶ τῷ ἐρωτήματι, ἀπήντησα αὐτῷ προχείρως καὶ ἐνεχείρισα αὐτῷ ζητήσαντι πρὸ τριακονταετίας τυπωθεῖσαν ἐν Στουτγάρδῃ γερμανιστὶ ἐξασέλιδον διατριβὴν μου ἐπιγραφομένην «Geschichte und Bedeutung der Woerter Ἑλλην, Ρωμαῖος, Γραικός im Mittelalter,» κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἐν Γερμανίᾳ ἐπαινεθεῖσαν, ἧτοι «Ἱστορία καὶ Σημασία τῶν λέξεων . . .». Δὲν ἠθέλησα ἐξ ἀβρότητας ἵνα προσθέσω ὅτι χίλια τριακόσια ἔτη πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ προφήτου Μωάμεθ, καὶ ὑπερδισχίλια πρὸ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως διὰ Μωάμεθ τοῦ Κατακτητοῦ, ἡ λεγομένη ΚΠολις, τὸ πάλαι Βυζάντιον,

ἦτο ἑλληνική, ἑλληνικωτάτη, οὐχὶ ρωμαϊκή, δεχθεῖσα τὸ ὄνομα τοῦ Βύζαντος, τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ τῶν Μεγαρέων στόλου τοῦ κατὰ τὸ 658 π. Χ. κατελθόντος εἰς τὴν Θρηϊκίην ταύτην ἀκτὴν, ἣ τοῦ Βύζαντος, τοῦ υἱοῦ τῆς Κεροέσσης καὶ τοῦ Ποσειδῶνος (πρβλ. Κέρας, κόλπος προσηχῆς τῆ Βυζαντίῳ, Κεράτιος)¹⁾. Ὁ Βύζας, συνεργούντων Ποσειδῶνος καὶ Ἀπόλλωνος ἀνφοκοδόμησε καὶ τὰ τείχη τῆς πόλεως. Ἀπεκρίθη ὁμως μετὰ τῆς αὐτῆς ἐλευθερίας, μεθ' ἧς κατὰ τὰ δυστυχή ἔτη ἐν παρομοίαις περιστάσεσι προσκαλούμενος ἀπεκρινόμεν ἀπροκαλύπτως λέγων ὅταν γνῶμην εἶχον, ἐὰν ἐγνώριζόν τι, περὶ τίνος θέματος χωρὶς νὰ παρεξηγῶμαι, καὶ τοῦτο πρὸς τιμὴν τῶν προΐσταμένων μου ἀρχῶν ὁμολογῶ.

Πρὸς τὰς παραδοξολογίας ταύτας, τὰς ὁποίας καὶ ἄλλοτε πάντες ἠκούσαμεν διατυμπανιζομένας δημοσίᾳ καθ' ἕνα ἐθεώρησα καὶ ἐγὼ δημοσίᾳ τὰ κατωτέρω ἵν' ἀντιπαρτάξω δημοσιεύματα περὶ τῶν λέξεων Ἑλλην, Ρωμαῖος, Γραικός, Γραικορρωμαῖος, Ὀθωμανός, Τοῦρκος καὶ ἀφήσω τὴν κρίσιν ἄλλοις. Ἀνασκαλεύσας παλαιάς μου δημοσιεύσεις καὶ σημειώσεις μεταδίδω ταύτας ὑπὸ νεώτερον, κάλλιον συνερραμμένον καὶ μᾶλλον εὐπάρυφον φέρεμα, χάριν τῶν πολλῶν καὶ τῶν ξένων, ὧν οὐχὶ ὀλίγοι παρακολουθοῦσι τὰ ἑλληνικὰ δημοσιεύματα, μηδ' ἀναβάλλεσθαι ἐς τ' αὔριον, ἐς τ' ἐννεπιμ κατὰ τὸ σοφὸν δίδαγμα τοῦ Ἡσιόδου, τὴν δημοσίευσιν τούτων ἔκρινε, παρ-ορμώντων μάλιστα ἐπιεικῶν φίλων καὶ τὴν ἐκδοσιν τούτων εὐμενῶς ἀναλαβόντων.

Α'.

2. Οἱ Ἑλληνες ὅσον ἀρχαῖοι καὶ ἂν εἶναι, παραβαλλόμενοι πρὸς τὰ ἀρχαιότατα τῆς Ἀσίας τὰ ἔθνη, τὰ πεπολιτισμένα, εἶναι ἔθνος νέον. Μέχρι τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἐπεκράτησε τὸ ὄνομα αὐτῶν, αἱ γνώσεις αὐτῶν, περὶ τοῦ ἰδίου παρελθόντος δὲν εἶναι πολὺ

1) Ὅρα σήμερον πανάριστον ἔργον τοῦ κ. Κ. Ν. Παπαμιχαλοπούλου ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Κωνσταντινούπολις Ἑλληνική ἐπὶ 2577 ἔτη» ἐν Ἀθήναις, 1920, 8°. — E. Oberhummer, Byzantion, in Pauly-Wissowa Real-Encyclopädie, μετὰ σχεδιογραφήματος τοῦ ἀρχ. Βυζαντίου. Καὶ Παχυμέρ. 1, 305 ἐνθα «... καὶ ὁ περὶ τὴν ἔψαν ἀκρόπολιν ἱστάμενος κίων (μέχρι σήμερον) ἐν ᾧ λόγος πάλαι σταθῆναι τοῦ κτίσματος τὸ Βυζάντιον ἀνδραγίαντα...»

βέβαιοι καὶ θετικά, τοῦναντίον ὑπὸ μυθικοῦ πέπλου σκέπονται. Ἀπὸ τῆς Ἀρείας τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην ἐλθόντες, ἕνεκα τῆς μακροτάτης αὐτῶν καὶ ἐπιπόνου πορείας πρωϊμώτατα ἐλησμόνησαν τὴν γῆν, ἐξ ἧς οἱ πρόγονοι αὐτῶν προήλθον καὶ πιστεύουσιν ὅτι εἶναι αὐτόχθονες ἐν τῇ ὄρεινῃ μὲν ἀλλὰ καὶ βαθυκόλπῳ χερσονήσῳ, ἧτις ἀπὸ τοῦ Σκάρθου (Σάρ δάγ) καὶ τῶν πηγῶν τοῦ Ἀξιοῦ ἐκτείνεται εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ λήγουσα εἰς τὸ Ταίναρον (Ματαπᾶν), τὸ νοτιώτατον τῆς Εὐρώπης ὅλης ἀκρωτήριον, καὶ τὴν δυσψήμιστον Μαλέαν (κάβο Μαλεᾶς), ἐκλήθη μεθύστερον ἑλληνική. Μνημονεύεται βασιλεὺς Πελασγός, βασιλεύσας ἐν Ἄργει, οὗ τὸ κράτος περιελάμβανε τὴν Δωδώνην καὶ τὰς κλιτύς τῆς Πίνδου καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ πᾶσαν τὴν χώραν τὴν μέχρι τῶν διαυγῶν ὑδάτων τοῦ Σιτυμόνος, Ἄπασα ἢ Ἑλλάς ἐκαλεῖτο ποτε, λέγουσι, Πελασγία.

Οἱ Ἑλληνες παλαιάτα διάφορα ἔφερον ὀνόματα κατὰ τόπους, ὧν ἐπικρατέστατον ἦτο τὸ τῶν Πελασγῶν, λαοῦ οἰκοῦντος καὶ ὠχυρωμένας πόλεις, ἐξ ὧν ἀναφέρεται ἢ ἐν τῇ Ἡπείρῳ Δωδώνη καὶ ἢ ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ Λάρισα (πρβλ. Ζεῦ ἄνα, Δωδωναίε, Πελασγικέ, — πελασγικὰ τείχη κλ.). Βραδύτερον συνεπιφαίνονται τὰ ὀνόματα τῶν Ἀχαιῶν, τῶν Δαναῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ὀμηρος Ἑλληνας ἐξ αὐτῶν ὀνομάζει μόνον τοὺς ἐκ Φθίας μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως συνεκστρατεύσαντας,

οἳ τ' εἶχον Φθίην ἠδ' Ἑλλάδα καλλιγύναικα

Μυρμιδόνες δὲ καλεῦντο καὶ Ἑλληνες καὶ Ἀχαιοί,

τῶν αὐ πεντήκοντα νεῶν ἦν ἀρχὸς Ἀχιλλεύς²⁾.

Ἄλλὰ πρὸ τούτου Ἑλλάς προσηγορεύετο μόνον τὸ τμήμα τῆς περὶ τὴν Δωδώνην Ἡπείρου, ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον ἐπεξετάθη ἢ προσηγορία αὕτη εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὰς πρὸς Ν. τῶν Θερμοπυλῶν χώρας καὶ αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον. Ὅταν μάλιστα ὁ Θεσπέσιος Ὀμηρος ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ λέγῃ καθ' Ἑλλάδα καὶ μέσον Ἄργος, ἀκριβέστερον πρέπει ἵνα νοῶμεν σύνολον καὶ ὄριον τοπογραφικόν, καθ' ὃ ἐξετείνοντο οἱ ἀδελφοὶ κάτοικοι τῶν χωρῶν Ἀχαιοὶ καὶ Ἄργεῖοι.

Κατὰ τὸν πολυῖστορα Ἀριστοτέλην, ὧς ἐν τοῖς Μετεωρολογικοῖς (Α, 14) ἀπήντησα καὶ ἔχω σημειώσει ἄλλοτε μελετῶν γεωγραφικά, ὁ ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμὸς «περὶ τὸν ἑλληνικὸν ἐγένετο

2) Β', 683—685 καὶ Π' 595 = Ἑλλάδι οἰκία ναίων. . . .

»μέλιστα τόπον· και τούτου περί την Ἑλλάδα τὴν ἀρχαίαν. Αὕτη
 »δὲ ἐστὶν ἢ περί Δωδώνην και τὸν Ἀχελῷον· οὗτος γὰρ πολλαχού
 »τὸ ρεῦμα μεταβέβηκεν· ὄκουν γὰρ οἱ Σελλοὶ ἐνταῦθα και οἱ κα-
 »λούμενοι τότε μὲν Γραικοί, νῦν δ' Ἑλληνας» 3).

3. Καὶ ταῦτα ἕως οὗ και μετὰ τὰ Τρωϊκὰ ἢ Ἑλλάς ἔτι μει-
 νισιατὸ τε και κατοικίζετο 4), ὅτε τέλος ἡσυχίας ἐπελθούσης ἠδξήθη
 και δυνατωτέρα κατέστη κατὰ ξηρὰν και κατὰ θάλασσαν και τὸ
 ὄνομα ἐξενίκησε και ἐγενικεύθη. Ἐντεῦθεν δὲ μετὰ τὴν κεινημένην
 ἐποχὴν τῶν μεταναστάσεων ἠδρύνθη ὁ ἑλληνικὸς κύκλος, ὁ ἑλληνικὸς
 κόσμος, σφώτατα περικλείσας καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις τὸ Αἰγαίον.
 Τὸ Αἰγαίον ὄνόματι και πράγματι ἦτο και εἶναι ἑλληνικόν. Διὰ τοῦ
 πελάγους δὲ ἀπὸ τῶν πρὸς Ν. ἀκτῶν τῆς Πελοποννήσου τὰ Κύθηρα,
 τὰ Ἀντικύθηρα, ἢ Κρήτη, ἢ Κάρπαθος, ἢ Ρόδος ἐν εἶδει πολυτόξου
 λευμένης γεφύρας συναποτελοῦσι τὸν περίβολον, ὅστις ἐπὶ τῆς ἀντι-
 πέραν Καρικῆς παραλίας συνεχίζεται δι' ὑψηλῶν ὄρσειρων, εὐφόρων
 πεδιάδων και κοιλάδων, και ἐπιθαλασσίων ὄρειων κλιτύων μέχρι
 τῆς χιονοσκεποῦς Ἰδῆς και τοῦ Ἑλλησπόντου.

Περιορίζομαι ἔν' ἀναγράφω τί λέγει μόνον Στέφανος ὁ Βυζάντιος
 »Γραικὸς ὁ Ἑλλην ὀξυτόνως, ὁ Θεσσαλοῦ υἱός, ἀφ' οὗ Γραικοὶ οἱ
 Ἑλληνας» και ὁ Σουῖδας καθ' ὃν «Γραικοὶ οἱ Ἑλληνας ἀπὸ κώμης
 τινός, ἢ ἀπὸ Γραικοῦ. . . 5). Ἀλλὰ κάλλιον Γραικοὶ ὀνομάσθησαν
 ἀπὸ Γραικοῦ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Διὸς και τῆς Πανδώρας, θυγατρὸς τοῦ
 Δευκαλίωνος, ἀπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ ὁποίου, ὡς γνωστὸν, τοῦ Ἑλληνοσ,
 ἐξενίκησε και τὸ ὄνομα Ἑλληνας. Ἐσημείωσαν τὸ ὄνομα και τὰ
 Ὀξόνια μάρμαρα »Ἀφ' οὗ Ἑλλην ὁ Δευκαλίωνος Φθιώτιδος ἐβασί-
 λευσε και Ἑλληνας ὀνομάσθησαν, τὸ πρότερον Γραικοὶ καλούμενοι».

Ἄντ' ἄλλων σημειωμάτων μεταγράψω ἐκ τῶν τοῦ ἀοιδίμου
 Κοραῆ 6) περί τῶν ὀνομάτων Ἑλλην και Γραικὸς και τάδε: »Οὐδεὶς
 »ἀγνοεῖ ὅτι Ἑλλάς ἐκλήθη ἢ χώρα ἀπὸ Ἑλληνοσ τοῦ Δευκαλίωνος,
 »ὅς δυναστεύσας τῆς Φθιώτιδος, τοὺς ὑπηκόους ἑαυτῆ γενόμενος ἀντί

3) Ἐκδ. Bekkeri, A', 14 Πρβλ. Ἑλλοὶ δὲ κατὰ Πίνδαρον οἱ ἱερεῖς τῆς
 Δωδώνης και Σελλοὶ. — Δ. Π., 235.

4) Θεοκνθ. Α 82.

5) Ἐν Ἀνεκθ. Βεγκήρου σ. 88 Γραικὸς ὁ Ἑλλην.

6) Θερεμανοῦ, Κοραῆς τ. Α σ. 375.

»Γραικῶν Ἑλληνας ἐκάλεσε. Τὸ πανάρχαιον ὄνομα Γραικὸς εὑρηται
 παρ' Ἀριστοτέλει ὡς παλαιότητα ὀνομασία τῶν ὕστερον κληθέντων
 Ἑλλήνων, Γραικοὶ δ' ἐκαλοῦντο οἱ Ἑλληνας πρὸ τοῦ ἔτι ἢ Ἑλλάς
 μικρὰ χώρα . . . ἐκταθῆ. Παρὰ τοῖς λεξικογράφοις, γλωσσογράφοις
 και γραμματικοῖς ἀπαντῶσιν οἱ ὄροι γραικιστὶ, γραικός, γραικίζω
 ἀντί τοῦ ἑλληνιστὶ, Ἑλλην και ἑλληνίζω, ὁ δ' Εὐστάθιος ἀναφέρει
 που ὅτι και παλαιοὶ ποιηταὶ λ. χ. ὁ Ἀλκμάν και ὁ Σοφοκλῆς ἐχρή-
 σαντο τῆ θηλυκῆ Γραικίς ἀντί τοῦ «Ἑλλήνων μητέρες». Παρὰ
 τοῖς Ἀλεξανδρινοῖς ἰδίως ποιηταῖς ἐπιχωριάζει τὸ ὄνομα Γραικοὶ
 ἀντί τοῦ Ἑλληνας.»

Ὁ Παναγιώτης Σουῖτσος πρὸ ἐξήκοντά που ἔτων θέλων ἵνα γίνῃ
 ἰδρυτῆς νέας σχολῆς τοῦ γραφομένου λόγου κατέκρινε τὸν Κοραῆ,
 διότι ὀνόμασε τοὺς Ἑλληνας Γραικοὺς και τὴν γλῶσσαν αὐτῶν Γραι-
 κικὴν· ἀλλὰ παρῆθεν ὅτι αὐτὸς ὁ Κοραῆς λέγει τὴν αἰτίαν, δι' ἣν
 μετεχειρίσθη πολλάκις τὸ εὐχρηστότερον, κατ' ἐκείνους τουλάχιστον
 τοὺς χρόνους και συνηθέστερον, ὄνομα Γραικός. Ἰδοὺ τί ὁ μακαρίτης
 γράφει: «Οἱ πρόγονοὶ μας ὀνομάζοντο τὸ παλαιὸν Γραι-
 »κοί· ἔπειτα ἔλαβον τὸ ὄνομα Ἑλληνας, ὅχι ἀπὸ ξένον
 »ἔθνος, ἀλλὰ ἀπὸ Γραικὸν πάλιν, ὅστις εἶχε κύριον
 »ὄνομα τὸ Ἑλλην. Ἐπρόκρινα τὸ Γραικός ἐπειδὴ
 »οὕτως μᾶς ὀνομάζουσι και ὅλα τὰ φωτισμένα ἔθνη
 »τῆς Εὐρώπης. Ἄν προκρίνης τὸ Ἑλλην, ὀνομάζου
 »Ἑλλην ἀλλὰ μὴ διὰ τοὺς οἰκισμοὺς τοῦ Θεοῦ Ρωμαῖος,
 »διότι οἱ Ρωμαῖοι πρῶτοι μᾶς ἐστέρησαν τὴν ὀλίγην
 »ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν μας ἀφήκαν τῆς Ἑλλάδος αἱ
 »διχόνοιαι».

Ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ ἀειμνήστου πατριάρχου Κωνσταντίου τοῦ
 ἀπὸ Σιναίου, ἣν δύναται τις ἔν' ἀναγνώσῃ ἐν βιβλίῳ, φέροντι ἐπιγραφὴν . .
 Ἑλλάσσονες . . . συγγραφαὶ (ἐν ΚΠόλει, 1866) τῆ ὑπὸ Θ. Μ. Ἀρι-
 στοκλέους πεφιλοπονημένη, ἀπῆντησα Διάλογον τοῦ ἐναρέτου τούτου
 και σοφοῦ πατριάρχου, ὃν και ἡ Υ. Πύλη ἐπισήμως ἀλλῆ πατριὰ ἐκάλει,
 μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ Ρεσσίδ πασσα περί τῶν ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις
 μοναστηριακῶν πραγμάτων. Κατὰ τὸν Διάλογον τοῦτον ὁ ὑψηλότατος
 πρωθυπουργός ὁ βαθύτατος τὸν πατριάρχην τιμῶν ἠρώτησε μεταξὺ

ἄλλων «διὰ τί τὰ μοναστήρια ὀνομάζετε *Γραικικά* καὶ οὐχὶ *Ρωμαϊκά*, » ἢ κάλλιον *Βυζαντινά*;» Ὁ πατριάρχης ἐξιστόρησεν ὅτι Γραικοὶ ἀρχαίῳθεν ἐκαλοῦντο οἱ Πελασγοί, οἱ . . . καὶ ἀπὸ Γραίκου υἱοῦ τοῦ Θεσσαλοῦ, βασιλέως τῆς Φθίας· καὶ «Ρωμαϊκὰ μὲν οὐκ ὀνομάζομεν, » ἵνα μὴ ἔχωμεν καὶ περὶ αὐτῶν διενέξεις μετ' ἄλλων, Βυζαντινὰ » ὅμως παραδέχομαι τὴν λέξιν» *H. A. Y.* ἐπὶ τῇ περιστάσει ταύτῃ φιλικώτατα τῷ πατριάρχῃ ἀποκρινομένη δικαιότερον καὶ συμφορώτερον ἔκρινε δι' ἡμᾶς καὶ συνεβούλευσε νὰ ὀνομασθῶσιν *Ἐθνικὰ* καὶ διὰ τῶν μοναστηριακῶν προσόδων νὰ διατηρῶμεν εἰς ὅλον τὸ ὀθωμανικὸν κράτος Σχολεῖα, νοσοκομεῖα καὶ ἐν γένει φιλανθρωπικὰ καταστήματα, καὶ ὅταν γένηται τοῦτο, ἢ Κραταιὰ Βασιλεία ἀνὰ πᾶσαν περίπτωσιν ἀρπαγῆς ἐκ μέρους τῶν Δακῶν δύναται καὶ μέχρι πολέμου νὰ καταστήσῃ πρὸς ὑπεράσπισιν καὶ διάσωσιν τῶν ἐθνικῶν δικαιωμάτων τῶν πιστῶν αὐτῆς ὑπῆκόων. Ὁ πατριάρχης ὑπερχαρῆς ἐπὶ τῇ εἰλικρινεῖ συμβουλῇ τοῦ πρωθυπουργοῦ ἀπὸ καρδίας ἠὺχαρίστησεν αὐτῷ ἀλλὰ δὲν ἴσχυσε. . . Τὰ λοιπὰ ἐκτὸς τοῦ θέματος (σελ. 27).

4. *Γραικοὶ (Graeci, Grecs)* λοιπὸν ὀνομάζοντο οἱ Ἕλληγες, πρὶν ὀνομασθῶσιν *Ἕλληγες*. Ἐπομένως προτιμότερα εἶναι ἢ διὰ τοῦ φόβου τῆς πάλαι τρομοκρατίας καὶ καχυποψίας ἐν ταῖς σχολαῖς π. χ. τῆς Ἀγκύρας ἀναγεγραμμένη ἐπιγραφὴ «*γραικικῆς κοινότητος*» καὶ τοῦ ἐν Σμύρῃ ἡμετέρου νοσοκομείου «*ἱερὸν γραικικὸν νοσοκομεῖον*» καὶ ἀλλαγῆς ἢ τὸ ἐπίθετον *ρωμαῖος, ρωμαϊκός*. Ἡ λέξις δὲ *Γιουνάν*, ἢ περσικὴ, ἀναφερομένη πρότερον μόνον εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἰωνας, πρὸς οὓς ἦλθον εἰς ποικίλας σχέσεις οἱ Πέρσαι, ὠρίσθη κατ' ἐπέκτασιν εἰς ὅλους τοὺς ἀρχαίους Ἕλληγας, καὶ εἰδικώτερον νῦν εἰς τοὺς τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, διότι «*ἡμεῖς δὲν εἶμεθα Ἕλληγες, ἀλλὰ Ρωμαῖοι.*» Καὶ διὰ τοῦτο ἀπητήθη κατ' ἀρχὰς μὲν ἢ ἀπάλειψις τοῦ ἐπιθέτου *ἑλληνικὸς* — κἢ ἀπὸ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἡμετέρων κοινωφελῶν ἰδρυμάτων, μετ' ὀλίγον καὶ αὐταὶ ἐν γένει αἱ ἑλληνιστὶ ἐπιγραφαὶ ἵν' ἀντικατασταθῶσι διὰ τουρκικῶν, ὅπως παντὶ τῷ ἐπισκεπτομένῳ τὰς ἐνορίας κατὰ τὸ πρόγραμμα τῶν Νεοτούρκων οὐδὲν ἑλληνικὸν ἐπιδεικνύηται τοῖς ξένοις μάλιστα δὲ καὶ ἐνισχύηται τὸ τουρκικὸν καὶ διὰ τῆς καθ' ἐκάστην ὑψώσεως ἐπὶ κοντοῦ τουρκικῆς σημαίας. Εὐτυχῆς σύμπτωσις ὅτι ἐν τῇ ἐντετειχισμένῃ ἐπὶ

τῆς προσόψεως τοῦ περιόπτου κτιρίου τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς ἐπιγραφῇ, τῇ συνηρμοσμένῃ κατὰ τὸν βυζαντιανὸν τρόπον ἐκ πλίνθων ἔλιπεν ἢ μισητὴ λέξις, διότι ἴσως διὰ τῆς ἀδυσωπότητος ἐπιμονῆς θὰ ἦτο ἀνάγκη ἵνα ἢ ἐπιβλητικὴ τῆς Σχολῆς πρόσοψις χαλασθῇ⁷⁾.

Β'.

5. Ἄλλ' ὁ ἀναγνούς ἐξ ἡμῶν κατὰ τύχην τὸν παρὰ Πλουτάρχῳ βίον τοῦ Κικέρωνος δὲν θὰ ἀντιπαρήλθε βεβαίως τὴν παράγραφον ἐκείνην (5), ἐν ἣ φέρεται ὅτι ὁ Κικέρων ἐπειδὴ ταῖς ἀρχαῖς ὀκνηρῶς προσῆε καὶ τὸν πρῶτον ἐν Ρώμῃ χρόνον εὐλαβῶς διήγεν, ἤκουε παρὰ τῶν ἐν Ρώμῃ «*τὰ Ρωμαίων τοῖς βαναυσωτάτοις πρόχειρα καὶ συνήθη ῥήματα, Γραικὸς καὶ σχολαστικὸς.*» Δὲν νομίζει τις ὅτι αὐτὰ ταῦτα ἀκούει καὶ σήμερον σκωπτικῶς ἢ ἀστεϊσμοῦ δίκην προστριβόμενα; Ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς ἐν ταῖς εἰς τὸν βίον τοῦ Κικέρωνος *Σημειώσεις* (σ. 410 τοῦ Ζ' τ. Ἑλλην. Βιβλιοθήκης) σημειοῦται ταῦτα, ἅτινα σχεδὸν αὐτῇ λέξει ἀναγράφω, ἅτε μὴ παρατηρηθέντα «*Τοὺς πλείστους τῶν εἰς Ρώμην καταφυγόντων φιλολόγων τε » καὶ φιλοσόφων Ἑλλήνων μετὰ τὴν τῆς Ἑλλάδος ταπεινώσιν, ἐφαύλιζον οἱ Ρωμαῖοι καὶ μάλιστα οἱ πρεσβύτεροι, τοὺς μὲν διὰ τὸν ἄλογον φόβον τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ἐκλυούσης τὰς ψυχὰς (ἐκλυσιν ἠγοῦντο τὴν ἐπὶ τὸν ἡρεμώτερον βίον μεταρρῦθμισιν) τοὺς δὲ καὶ » προσηκόντως, ὡς ἀναξίως ἦς ἐπηγγέλλοντο φιλοσοφίας βιοῦντας. Διὸ » καὶ τῷ Γραικὸς καὶ τῷ Γραϊκούλος καὶ τῷ Σχολαστικὸς ὑπεροπτικῶς κατ' ἐκείνων ἐχρῶντο, δηλοῦν βουλόμενοι τοὺς τὸν βίον » ἅπαντα ἐν ταῖς σχολαῖς κατατρέβοντας καὶ περὶ τὰς σοφιστικὰς » ζητήσεις καὶ διαλέξεις σπουδάζοντας, εἰς δὲ τὸ πραγματικὸν μέρος » τοῦ βίου μὴδὲν χρήσιμον εἰσενεγκεῖν ἔχοντας.* Ὁνόμαζον λοιπὸν τὸν Κικέρωνα χλευάζοντες τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασιν ὡς Ἕλλησι χαίροντα καὶ *Γραϊκούλον* μάλιστα⁸⁾.

7) Τὸ Δ. Ε. Μ. Συμβούλιον ἀπεφάσισε τῇ 18 Ἰανουαρίου 1919 ὅπως ἀπαλειφθῶσιν αἱ τουρκιστὶ ἐπιγραφαὶ ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων καὶ ἐπανέλθῃ τὸ πρὸ τῆς σκοπίμου βίας καθεστῶς.

8) Ὅρα τὴν λ: Graeculus, (Γραικύλος) ἐν Λεξ: Κουμανούδη, Α. Ἑλλην.

Ὁ μακαρίτης Κουμανούδης ἐν τῇ Συναγωγῇ τῶν νεοπλαστικῶν λέξεων (βιβλιοθ. Μαρσαλῆ) ἐν τῇ λ: *Γραικύλος*—*ίσκος* γράφει »δὲν μᾶς ἐφθασε τὸ *Γραικύλος*, τὸ δωροφορηθὲν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος, ἔτι καὶ ἀφοῦ ἐπλάσαμεν *Γραικίδιον*, *Γραικίσκον* καὶ *Ἑλληνίσκους*! Εἶθε ἡ πληθώρα αὕτη τῶν κακῶν ὀνομασιῶν νὰ φανερώνη τὴν πρὸς τὸ σημαινόμενον αὐτῶν ἐνεργὸν ἀπέχθειάν μας μὲ τὴν βούλησιν τοῦ νὰ διαμείνωμεν ἀπλῶς *Γραικοὶ* καὶ *Ἕλληνες*.»

Γ'.

6. Ὁ Ἀνταλκίδας εἰς τὰ Σούσα, τὴν αὐτὴν τῶν Περσῶν, ἀποσταλεῖς καὶ ὑπὲρ πάσας τὰς δυσκολίας ἀρθεῖς ἠξιώθη ἵνα λάβῃ τὴν ἐξῆς *προσταγῆν* τοῦ μ. βασιλέως «Ἄρταξέρξης βασιλεὺς νομίζει δίκαιον τὰς μὲν ἐν Ἀσίᾳ πόλεις ἑαυτοῦ εἶναι καὶ τῶν νήσων Κλαζομενάς καὶ Κύπρον, τὰς δὲ ἄλλας *Ἑλληνίδας* πόλεις καὶ μικρὰς καὶ μεγάλας αὐτονόμους ἀφεῖναι, πλὴν Δίμνου καὶ Ἰμβρου καὶ Σκύρου· ταῦτα δὲ ὡσπερ τὸ ἀρχαῖον εἶναι Ἀθηναίων . . .»

Ἐκ τῆς εἰρήνης ταύτης, ἣν ἔβριεν τῆς Ἑλλάδος οἱ σύγχρονοι ἀπεκάλεσαν ἀναλυομένης εἰς ἔθρους κατὰ τὴν σημερινὴν συνήθειαν! ἐν θαυμάσιον συμπέρασμα πορίζομεθα, ἀδιάσειστον, ἀδιαχώριστον ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ τῶν Ἑλλήνων προαιώνιος ἐχθρὸς ἀνομολογεῖ ὅτι καὶ αἱ μικρασιατικαὶ πόλεις ἦσαν ἑλληνικαὶ ἀνέκαθεν καὶ αἱ νῆσοι καὶ μάλιστα ἐν τῇ γενναιοφροσύνῃ αὐτοῦ ὁ μέγας βασιλεὺς τῇ ἀναμίκτω μετὰ ὑπερφροσύνης ἀφίνει τὴν Δίμνον καὶ τὴν Ἰμβρον τοῖς Ἀθηναίοις, ὡσπερ τὸ ἀρχαῖον (καθεστώς).

Καὶ ὑπέκυψαν αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι ἕνεκα τῆς εἰς αὐτὰς εἰσχωρησάσης διχονοίας, ἀλλὰ ἐγκατελείφθησαν ἐν τῇ ἀσιατικῇ παραλίᾳ ὑπὸ τοὺς Πέρσας, ἀλλὰ πάλιν ἀλλαγῶν ἀφέθησαν εἰς τὴν τύχην αὐτῶν, ἀφοῦ πᾶς δεσμὸς μετὰ αὐτῶν κατέστη ἀδύνατος, ὑπέκυψαν πολιτικῶς, ἀλλ' ἐθνικῶς ὅμως οὐχί. Ἡ ἰδέα τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, ἡ ἐθνικὴ συνείδησις, ὡς λέγομεν σήμερον, ἡ ἰδέα τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης, ἐὰν ἀπεκοιμήθη πως ἐνίοτε, δὲν ἐλησμονήθη, δὲν ἀπεψύγη, κατεπνίγη ἵνα ἐκσπάσῃ ἐν εὐθέτῳ ὥρα. Ὁ Droysen, ὁ ἀριστοτέχνης ἱστορικὸς τοῦ Μεγάλου Μακεδόνα παραβάλλει τὴν ἰδέαν τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἐθνικοῦ ἀγῶνος πρὸς τὸν κατὰ τῶν ἀπίστων ἀγῶνα,

τὸν ὁποῖον διεξήγαγον οἱ ἐν τῇ Δύσει χριστιανοὶ ἐπὶ σειρὰν αἰώνων. Εἰς τὸν μακεδονικὸν ἑλληνισμὸν ὀφείλεται ἡ ἀναζωογόνησις τῆς ἰδέας ταύτης καὶ μάλιστα ἡ γένεσις ὑψηλοτέρας μὲν ἀλλὰ θετικωτέρας, πραγματικωτέρας ἐνόητος, ἣτις ἔπειτα ἐξέπεσεν, ὅτε ἡ ἑλληνικὴ οἰκουμένη κατετιμήθη καὶ διηρέθη καὶ τέλος κατ' ὀλίγον ὑποκατέστη ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Τὸ Βυζάντιον ἦτο ἑλληνικὸν καὶ ἡ Ἀνατολὴ ἦτο ἀναμφισβητήτως *ab antiquo* ἑλληνικὴ, καίτοι διηρημένη κατὰ τὸ σύστημα τοῦ διαιεῖν καὶ βασιλεύειν τῶν Ρωμαίων, οἵτινες καὶ ὀνόματα ἑλληνικὰ ἀφῆρσαν που (πρβλ. τὸ ὄνομα Ἑλλάς) ἢ μετήλλαξαν, σύστημα τὸ ὁποῖον καὶ οἱ Νεότουρκοι ἐφήρμοσαν, ἀλλὰ κακῶς παρὰ τὸν καιρὸν ἀγνοοῦντες ὅτι καὶ αὐταὶ αἱ πέτραι κρουόμεναι τὴν ἀλήθειαν κεκράξονται καὶ τὰ μνημεῖα αὐτά.

7. Καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὄργανον τοῦ κηρύγματος τῶν θεῶν δογμάτων καὶ τῆς διαδόσεως τῶν νέων ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου ἦτο ἐν Ἀνατολῇ ἡ κρατοῦσα. Ἡ Ἑλλάς κυριευθεῖσα, ὑποταχθεῖσα, ἐκυρίευσεν καὶ ὑπέταξε τὸν νικητὴν. Ὁ μέγας Αὐγουστος, ὁ δεσπότης Ἐδρώπας τε καὶ Ἀσίας, ὡς ἔγραψεν ἡδὴ τῷ 1912 «οὔτε αὐτὸς διὰ τῶν ρωμαϊκῶν λεγεῶνων οὔτε οἱ μετ' αὐτὸν ἠδυνήθησαν ἐν ἀφομοίωσιν τὴν μεγάλην αὐτοκρατορίαν . . . Ἰπ' αὐτὸν ἡ ἀρχικαγγελία, ἡ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς *Λογοθετεία* περιελάμβανε διὰ τὴν ὑπηρεσιακὴν ἀνάγκην δύο τμηματαρχεῖα, ὧν τὸ μὲν ρωμαϊκόν, τὸ δὲ ἑλληνικόν». Καὶ τοῦτο διότι ἡ Ἀνατολὴ ἦτο ἑλληνικὴ, ἡ δὲ λατινικὴ τοῦ Κικέρωνος καὶ τοῦ Οὐιργιλίου δὲν ἐνοεῖτο. Αὐτὸς οὗτος δὲν ἠναγκάσθη τὴν συνταχθεῖσαν αὐτοῦ πολιτικὴν Διαθήκην, τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεπραγμένα, (*Res gestae divi Augusti*) τὸ γνωστὸν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ καὶ Ἀρχαιολογίᾳ *Monumentum Ancyranum* ἐν Ἀγκύρᾳ ἵνα χαράξῃ εἰς μῆκος 21 μέτρων ἐπὶ μαρμάρου καὶ ἑλληνιστί, ἐξ οὗ καὶ ἐξηγήσεις τόσων λατινικῶν λέξεων ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐμάθομεν;

Αὐτὸς ὁ Διοκλητιανὸς μετὰ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας δὲν ἐξέδωκε τὸ περίπυστον ἐν τῇ Οἰκονομικῇ Ἐπιστήμῃ φερώνυμον *Ἔδικτον* καὶ ἑλληνιστί ἵνα καταληπτὸν γίνῃ τῷ λαῷ; Εἶναι δ' ἔγγραφοι σπουδαῖοτατοι δεικνύον τὴν πατρικὴν μέριμναν τοῦ ἀρχοντος ἐκείνου ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ λαοῦ, διότι εἶναι τὸ κανονίζον καὶ ὀρίζον

αὐστηρῶς τὸ ἀνώτατον ὄριον (*maximum*) τῆς τιμῆς, εἰς ἣν καὶ τὰ ἐλάχιστα χρειώδη πρὸς βρώσιν, πρὸς ἱματισμὸν κλ. ἔπρεπεν ἵνα πωλῶνται. Ὁ Διοκλητιανὸς ἐζήτηε διὰ τοῦ Ἐδίκτου τούτου ἵνα προφύλαξῃ τοὺς ὑπάρχουσ αὐτοῦ ἰδίως τοὺς ἐν Ἀνατολῇ ἀπὸ τῆς κερδοσκοπίας ἢ μᾶλλον τῆς αἰσχροκερδείας, ἀφ' ἧς τοσάκις αἱ τουρκικαὶ ἐφημερίδες κατὰ τὴν τελευταίαν νεοτουρκικὴν περίοδον προεφύλαττον! τὸν λαὸν δι' ἐπιτηδεῶν δημοσιεύσεων. Νέα ἀποσπάσματα τοῦ Ἐδίκτου τούτου ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἐν Δελφοῖς καὶ ἐν Μεγάροις ἀλλὰ καὶ ἐν Μυλάσσοις τῆς Καρίας, ἐξ ὧν μανθάνομεν ὅτι ὁ Διοκλητιανὸς καὶ »περὶ σκοροδίων καὶ κρομμύων ἐν δικτύοις« ἔτι φροντίδα ἔλαβε⁹⁾ ὡς τῶς παρ' ἡμῖν ἐλαμβάνετο φροντίς ἵνα ἡ ὀκτὰ τῶν κρομμύων πωλῆται ἀντὶ 20 γροσίων ἢ δὲ τῶν σκοροδίων καὶ ἀντὶ 100. Ὁ ἀγοράσας μαρτυρησάτω.

Ἀλλὰ ἐκφεύγω πῶς τοῦ κυριωτέρου καὶ εἰδικωτέρου σημείου τοῦ θέματος. Οὐχ ἦττον θεωρῶ ἔργον ἀπαραίτητον, καθήκον ἐθνικὸν ἐπιβαλλόμενον τοῦλάχιστον ἐν ὀλιγίστοις, ἵνα τῶν πολλῶν ἕνεκα παρατάξω παραδείγματα τινα, δι' ὧν δείκνυται ὅτι ἡ Θράκη, τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ Ἀνατολὴ ἦσαν καὶ εἶναι χώραι ἑλληνικαὶ οὐχὶ ρωμαϊκαὶ, καὶ ὅτι ἐν αὐταῖς ἡ ἑλληνικὴ ἐλαλείτο καὶ ἐνοεῖτο καὶ λαλείται καὶ νοεῖται, ἀφ' οὗ μάλιστα τρανὰ καὶ φήμης ἄξια κτίρια ναῶν τε καὶ σχολείων πᾶσα κοινότης ἑλληνικὴ ἐφιλοτιμεῖτο ἵνα ἐπιδείξῃ τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ ἔτους 1914.

Ὁ αὐτοκράτωρ Διοκλητιανὸς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς αὐτοκρατορίας αὐτοῦ διαμένων ἐν Νικομηδείᾳ καὶ διὰ παλατιῶν καὶ ἄλλων οἰκοδομῶν καὶ ναυστάθμου ἔτι κοσμήσας τὴν πόλιν καὶ ἐξωραΐσας ἐπεθύμησεν ἵνα καταστήσῃ ταύτην καὶ κέντρον Ἀνωτέρας Διδασκαλίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Μετεκαλέσατο λοιπὸν ἐν τῇ νεωστὶ ἰδρυθείσῃ Σχολῇ καὶ διακεκριμένους διδασκάλους καὶ δὴ τῆς λατινικῆς, ἐλπίζων ἐπὶ τέλους ὅτι ἔσται δυνατὸν οἱ Ἕλληνες ἵνα πεισθῶσι καὶ ἐκμάθωσι τὴν λατινικὴν. Ἀλλὰ τὸ πείραμα μικρὸν ἐπέτυχε, πολὺς δὲ ἦτο ἐν τοῖς ἄρχουσι δι' αὐτὸ λόγος. Δύο κυριώτατοι τῆς ἐπιστήμης ἀντιπρόσωποι κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον Λιβάνιος ὁ Ἀντιοχεύς, ὁ καὶ μικρὸς

9) Ὁρα Μυστακίδου Ἱστορία, χρησιμότης αὐτῆς, Σχέσις πρὸς τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας 1906 σ. 29—32.

Δημοσθένης καὶ Θεμιστιος ὁ Παφλαγὼν, ὁ βασιλεὺς λόγων μετὰ μεγάλης περιφρονήσεως προσβλέπουσι πρὸς τὴν λατινικὴν φιλολογίαν καὶ γλώσσαν, ἑαυτοὺς αἰσθάνονται ὑπερτέρους τῶν Λατίνων καὶ περὶ τὰς μαθήσεις ὀξυτέρους καὶ μᾶλλον συνετούς. Ὁ πρῶτος τούτων οὐδὲ μίαν λέξιν λατινικὴν ἔμαθεν, ἐάν μάλιστα προκρίτου τινὸς ρωμαίου ἀνδρὸς ἐλάμβανε λατινιστὶ γεγραμμένην ἐπιστολὴν, δὲν ἐδίσταζεν ἵν' ἀπαντᾷ σχεδὸν ἐπιπλήττων αὐτῷ, διότι ἔγραφεν οὐχὶ ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἠνάγκαζε δὲ αὐτὸν ἵνα τὴν ἐπιστολὴν μεταφράσῃ. Ὁ δ' ἕτερος, ὁ Θεμιστιος ἀφ' ἑτέρου εὐγενέστερος, θεραπευτικώτερος ἐν ἡσυχίᾳ καὶ παρηρησίᾳ ἐνώπιον τῶν αὐτοκρατόρων ὠμολόγει τὴν βαθεῖαν αὐτοῦ λύπην ὅτι δὲν ἠδύνατο ἵνα ὁμιλήσῃ γλώσσαν, ἣν ὁ Αὐτοκράτωρ ἐνόει.

Σχεδὸν συγχρόνως καὶ ὁ Λακτάντιος, ὁ χριστιανὸς Κικέρων, ὅστις μετὰ τὸ ἔδικτον τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 303 τοῦ κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοῦ ἔχασε τὴν θέσιν αὐτοῦ ὡς διδασκάλου τῆς Ρητορικῆς ὠμολογεῖ, κατὰ τὸν Ἰερώνυμον, ὅτι ὀλίγην εἶχεν ἀσχολίαν, διότι οἱ Ἕλληνες ἀπρόθυμοι ἐφαίνοντο εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς λατινικῆς καὶ δὲν προσήρχοντο εἰς τὰ μαθήματα¹⁰⁾.

8. Κωνσταντῖνος ἐκεῖνος ὁ ἅγιος προσαγορευσας λατινιστὶ τοὺς 318 θεοφόρους πατέρας τῆς πρώτης οἰκουμένης Συνόδου (325 μ. Χ.) ἠναγκάσθη, ὅπως γίνῃ καταληπτὸς, ἵνα διατάξῃ τὴν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μετάφρασιν τοῦ ἐναρκτηρίου προσφωνήματος αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ ἔπραξε καὶ ὁ Μαρκιανὸς ἐν τῇ τετάρτῃ οἰκῷ. Συνόδῳ (451 μ. Χ.), ἐν ἣ, ὡς ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλός μου Παπαρρηγόπουλος προστίθησιν, ὁ ἐν ὀνόματι τοῦ πάπα παραστάς ἐπίσκοπος Κῶ, ἕλλην τὸ γένος, ὁμιλήσας λατινιστὶ ἔτρεψε τὸν λόγον εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἵνα κατανοηθῇ. Τί τοῦτο σημαίνει; Τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὸ ἀπὸ Θεοδοσίου τοῦ Β' καὶ τῆς Ἀθηναίας Εὐδοκίας ἑλληνιστὶ διατίθεσθαι τὸ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Νομισματικῇ τοῦ Βυζαντίου κατ' ὀλίγον εἰσαχθὲν ἀπὸ τῶν χαλκῶν εἰς τὰ ἀργυρᾶ καὶ τέλος εἰς τὰ χρυσᾶ, ὅπερ δὲ σπουδαϊότατον, ἵνα μὴ πλέον προχωρήσω, ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἐδέχθη ἵνα σημάνη τὰ ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ γεγονότα «Ἑλληνιστὶ μὲν διὰ τὸ τῷ πλήθει κατάλληλον, λατινιστὶ δὲ διὰ τὸ τῆς πολιτείας σχῆμα,

10) Harnack, *Altchristl. Lit.* σ. 736—7. «... penuria discipulorum ob graecam videlicet civitatem...»

καίτοι ἐθέσπισεν «τοὺς ἑλληνίζοντας μὴ πολιτεύεσθαι» κατὰ Μαλάαν. Ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τῆς ἐβδόμης Νεαρῶς διαρρήδην μαρτυρεῖται ἡ ἀνάγκη τοῦ ἑλληνιστὶ γράφειν. Ἐπίτηδες ἀντιγράφω τὸ μέρος: «Ἐκείνην γὰρ κατὰ πάντων κρατεῖν καὶ κυρίαν εἶναι »θεσπίζομεν, διόπερ αὐτὴν καὶ προυδήκαμεν καὶ οὐ τῇ παιρῖα φωνῇ »τὸν νόμον συνεγράψαμεν, ἀλλὰ ταύτη δὴ τῇ κοινῇ τε καὶ Ἑλλάδι »ὥστε ἄπασιν αὐτὸν εἶναι γινώριμον διὰ τὸ πρόχειρον τῆς ἑρμηνείας»¹¹⁾.

Τί ζητοῦμεν σαφεστέραν ἐπισημοτέραν καὶ αὐτοκρατορικωτέραν ἀπόδειξιν διὰ τὸ θέμα ἡμῶν;

Ἄφ' οὗτο μετὰ τὸ 455 καὶ τὸ 476 ἡ δύναμις, ἡ ἀρχή, τὸ μέγα κύρος τῆς ἀρχαίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἔπεσε καὶ συνεκεντρώθη ὀριστικῶς εἰς τὸ Βυζάντιον, τὴν ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ ἐκ βασιλέων εὐσεβῆστος βασιλέως, ΚΠολιν καὶ τὰ τῆς αὐτοκρατορίας σύμβολα καὶ ἐμβλήματα εἰς αὐτὸ ἐκομίσθησαν, ἡ ἔθνογραφικὴ τῆς λέξεως Ρωμαῖος σημασία ἐξέπεσε, κατ' ὀλίγον δὲ καὶ αὐτὴ ἡ πολιτικὴ σημασία ἀπώλετο. Τοῦτο δὲ ἦτο φυσικὸν ἐπακολούθημα τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἅμα καὶ τῆς ἀριθμητικῆς, οὐ ληρμονητέον τοῦτο· διότι ἡ βαρεῖα ρωμαϊκὴ κυριαρχία δὲν κατέπνιξε τὸν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον ἐπικρατήσαντα ἀπὸ τῶν μακεδονικῶν χρόνων ἑλληνισμὸν¹²⁾. Ἄλλως, ἐὰν κυρίως βαθυτέρον ἐξετάσωμεν τὸ σημαίνονμενον τῆς λέξεως Ρωμαῖος, νομίζω ὅτι μετὰ τὴν πλήρη ἐξελληνίσειν τῆς Αὐτοκρατορίας, Ρωμαῖος ἐσήμαινε τὸν πολίτην τοῦ ρωμαϊκοῦ (βυζαντιακοῦ) κράτους τὸν ἑλληνιστὶ ὁμιλοῦντα, ἐπὶ τέλους, δὲ αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἑλληνα, ὅτε εἰσῆχθησαν καὶ ἐν τοῖς νομίμασι ἀντὶ τῶν λατινικῶν αἱ λέξεις Δεσπότης καὶ Βασιλεὺς ἑλληνιστί.

Τὸ ὄνομα ΚΠλις δὲν κατίσχυσεν ἵνα καλύψῃ τὴν ἀρχαιοτέραν ὀνομασίαν τῆς Πόλεως, πολλοὶ μάλιστα βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἐξακολουθοῦσι μεταχειριζόμενοι τὸ ἀρχαῖον ὄνομα ἢ παραθέτουσιν ἅμα καὶ τὸ νεώτερον. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ὀνομάζονται Βυζάντιοι ἢ

11) Μυστακίδου, ἐν Εἰσηγήσει Σεβαστοπουλείου ἀγῶνος 1912, σ. 4—5.

12) Δὲν ποιοῦμαι λόγον περὶ τῶν πρὸς Ἀνατολὰς τῆς Μ. Ἀσίας χωρῶν, ἐν αἷς ὁ μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς ἀσθενέστερος ὢν ἀπερροφήθη ὑπὸ τοῦ ἀναπτυχθέντος ἐκεῖ δευτέρου (νέου) περσικοῦ κράτους, τοῦ τῶν Σασσανιδῶν, ὅπερ ἀπεδείχθη πολέμιον τῆς τε ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ τῆς νέας θρησκείας.

καὶ Ρωμαῖοι, ὅφ' οἶαν ἀμέσως ἀνωτέρω ὑπέδειξα ἔννοιαν, σπανιώτατα δὲ ἢ μᾶλλον οὐδέποτε Κωνσταντινο(υ)πολίται¹³⁾ ἢ Βυζαντινοὶ.

Οἱ ἰθαγενεῖς οὐδέποτε ἐκάλεσαν ἢ ἐδέχθησαν ἵνα ὀνομάζωνται Βυζαντινοὶ ἢ Βυζαντινοί. Τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν ἐπεκράτησεν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῇ ἀλλ' ἐν τῇ Δύσει καὶ μάλιστα μετὰ περιφρονητικῶν ἐκδοχῶν (Byzantin, Byzantinisme¹⁴⁾) συνδεθὲν. Ἐνθυμοῦμαι κάλλιστα τί ἐδίδασκε καὶ τί ἔγραφεν ὁ ἀείμνηστος ἐκεῖνος καὶ σεμνὸς τοῦ Ἑθνους διδάσκαλος, ὁ νέος πατὴρ τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὁ Παπαρρηγόπουλος περὶ τοῦ σημείου τούτου, εὐτύχημα δὲ ὅτι ἐνθυμηθεῖς τοῦτο καὶ τοῖς ἀναγνώσταις μου ὑποβάλλω: «Καλούμεθα σήμερον Ἑλληνας, τοὺς δ' ἐν ταῖς αὐταῖς »χώραις κατὰ τὸν Μέσον αἰῶνα πρωταγωνιστήσαντας ὀνομάζομεν »Βυζαντινοὺς. Αὐτοὶ ὅμως οὗτοι ποτὲ δὲν παρεδέχθησαν τὴν προσ»ηγορίαν ταύτην ἀλλ' ἐκάλουν ἑαυτοὺς Ρωμαῖοὺς, Γραικοὺς, καὶ »ἀπὸ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος Ἑλληνας. Τὸ ὄνομα Βυζαν»τινοὶ δὲν ἐπεκράτησεν εἰμὴ παρὰ τοῖς Ἑσπερίοις συνδεθὲν ὑπ' αὐτῶν »μετὰ ποικίλων περιφρονητικῶν ἐκδοχῶν.» Διὰ τί δὲ, νὰ ὀνομάζω»μεν τὴν μεγάλην ταύτην καὶ ἔνδοξον τοῦ Ἑλληνισμοῦ περίοδον διὰ προσηγορίας ξενικῆς, ἣν οὐδέποτε ἀπεδέχθησαν αἱ τότε γενεαὶ καὶ «ἦν δὲ ἐν τῇ δουρῇ θημεν, ἀκόμη λέγει χαριτολογῶν ἅμα ὁ μακαρίτης, (σ. 25—26, Γ' τόμου) νὰ συμφωνήσωμεν πῶς πρέπει νὰ ὀρθογραφῶμεν καὶ ὀρθοτονῶμεν.»

Δ'.

9. Ἀλλὰ διατί λοιπὸν οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ἔφερον τὸν τίτλον Βασιλεὺς καὶ Αὐτοκράτωρ Ρωμαίων καὶ οὐχὶ Ἑλλήνων (Romanorum οὐχὶ δὲ Graecorum), ἀφοῦ ἐβασίλευον Ἑλλήνων καὶ ἑλληνικῆς χώρας; Ὑπετέθη, ἔγραφον τῷ 1890 καὶ τῷ 1912, ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ἤθελον ἵνα μεταχειρισθῶσι τὸ ὄνομα Ἑλληνα, διότι

13) Παρὰ Θεοφάν. ἔκδ. de Boor σ. 398 ἄπαξ τὸ Κωνσταντινουπόλιτης δου=ὸ ἐκ ΚΠ καταγόμενος.

14) Ὅρα ἐν Λεξικοῖς. Πρὸ εἰκοσαστίας ὠμίλησα ἐπὶ τῇ 30 ἐτηρίδι τοῦ κ. Γεδεών, περὶ τῆς λέξεως καὶ τῆς ἐκδοχῆς αὐτῆς. Ἀλλ' ὁ λόγος ἀναμένει τὸν ἐκδό»την, παλαιωθεῖς.

Β. Α. Μυστακίδου, Αἱ Λέξεις.

δὲν εἶχον ἑλληνικὸν φρόνημα. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα. Αἱ λέξεις Ἑλλην, Ἑλληνισμός, ἑλληρίζειν, ἑλληνόφρων ἔχουσι ἄλλην, ὅπως διόλου διάφορον σημασίαν, παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσιν ἢ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς νῦν. Ἑλλην ἐδήλου τὸν εἰδωλολάτρην, τὸν ἐθνικόν, τὸν ὀπαδὸν τῆς πολυθείας, ἐντεῦθεν καὶ πρὸς μείζονα διάκρισιν καὶ διαλεύκανσιν παρὰ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς συγγραφεῦσι τῶν πρώτων αἰώνων ἰδίως φέρονται αἱ φράσεις Ἑλλην(ες) τὴν θρησκείαν (Σωκρ. Ἐκκλ. Ἰστ.), ἑλληνικὸν δόγμα, ἑλληνικὸν ἱερὸν (= ναὸς παρὰ Θεοφάν.) Ἑλληνές τε καὶ χριστιανοὶ ἐξ ἀντιθέτου ἀπαντᾷ ἐν τῇ Ἐκκλῆσ. Ἱστορία τοῦ Σωζομένου, ἐν ἣ εὐρηται καὶ ἡ λ: ἑλληνισμός τὴν πολυθεϊαν σημαίνουσα, ὡς καὶ παρ' Εὐαγγέλιω, παρ' ᾧ ἀπαντᾷ «ἐξάριστος καὶ μιὰρὰ τῶν Ἑλλήνων θρησκεία» (σ. 139) «ἑλληνικὴ πλάνη (σ. 19)» ἑλληνικὰ ζιζάνια (σ. 189). ἔκδ. «Bidez, Λουδίνω 1898 Byzant. Texts ὑπὸ Bury.» Ἐντεῦθεν, νομίζω, ὅτι καὶ οἱ τοῦ Θέματος (βίλαετίου) τῆς Ἑλλάδος κάτοικοι οὐχὶ Ἑλληνες ἀλλὰ «τὴν Ἑλλάδα οἰκοῦντες» καὶ Ἑλλαδικοὶ ἐκλήθησαν. Δὲν πρέπει δὲ ἵνα λησμονήσωμεν ὅτι οὐ μόνον ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπίψεως, ὡς κατωτέρω ἐν ὀλιγίστοις ἀναφέρω, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ θρησκευτικῆς εἶχον ὅλοι δίκαιον ἵνα συγκρατήσωσι τὴν χρῆσιν τῆς λ: Ρωμαῖοι, διότι μέχρι καὶ τῆς Θῆς ἑκατονταετηρίδος ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα ὑπῆρχον ἐν τῇ Λακωνικῇ ἔτι Ἑλληνες, ἦτοι ἐθνικοὶ¹⁵⁾ ἐπ' αὐτοῦ τὸν χριστιανισμὸν δεξάμενοι.

10. Μ' ὅλα ταῦτα ἔχομεν τὸν Ψελλόν, ὅστις ἐν τῇ πολυγραφίᾳ αὐτοῦ, διδάσκει ὅτι «καὶ αὐτὴ ἡ γνῶσις τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας εἶναι λυσιτελής καὶ ἀπαραίτητος» καίτοι δὲ φοβεῖται μὴ προσκρούσῃ εἰς τὰς θρησκευτικὰς τῶν χρόνων ἐκείνων προλήψεις προτρέπεται τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἵνα ἐκ ταύτης ὡς μέλισσαι παραλαμβάνωσιν ὅ,τι χρήσιμον καὶ ὠφέλιμον, ἀποβάλλωσι δὲ ὅ,τι ἀνωφελές ἢ ἐπιβλαβές¹⁶⁾. Ὁ Ψελλός, ὑπέριμος, ὁ ὑπατος τῶν φιλοσόφων χρηματίσας, ὁ φιλοσοφίας ἀπάσης διδάσκαλος, ὁ κατὰ μεσοῦντα τὸν ΙΑ' αἰῶνα ἀκμάζων, ζητεῖ τὴν διάδοσιν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ θεωρεῖ «τοὺς χριστιανούς Ἑλληνας καὶ τοὺς ἐθνικοὺς ἀνήκοντας εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἔθνος»,

15) Κωνστ. Πορφυρογ. τ. Γ', 244.

16) Σάθα, Μ. Β. τ. Α' σ. LI.

ἢ δὲ Κομνηνόβλαστος Ἄννα καυχᾶται ὅτι «καὶ τὸ Ἑλληρίζειν ἐς ἄκρον ἐσπουδακῆται» ἦτο. Ἐντεῦθεν ἤρξατο τὸ ὄνομα ἵνα ἐπανέρχεται εἰς τὴν παλαιὰν ἐκδοχὴν αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος.

Περιεργίας λόγῳ προστίθημι ὅτι ὁ πολὺ τοῦ Ψελλοῦ μεταγενέστερος Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης, ὁ πολυῖστωρ, ὁ ἐπὶ Ἀνδρονίκου Β' τοῦ Παλαιολόγου (1283—1328) ἀκμάσας, ἡ ἔμψυχος βιβλιοθήκη τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων, ἀποκαλεῖ αὐτοὺς ἐχθροὺς τοῦ κράτους καὶ εὐχεται ὅπως τῇ βοήθειᾳ τοῦ Θεοῦ οἱ βάρβαροι! οὗτοι ἐξολοθρευθῶσιν¹⁷⁾, οἱ βάρβαροι, τῶν ὁποίων τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν γραμματείαν καὶ αὐτοὶ καὶ πάντες μετεχειρίζοντο, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν εἶχον καὶ ἐκ τῶν ὁποίων κατὰ τὴν παραίνεσιν αὐτῆν τοῦ Ὁριγένους καὶ τοῦ αὐστηροῦ Μεγάλου Βασιλείου ὤφειλον ἵνα ὠφελῶνται.

Ε'.

11. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως ὁ τίτλος Ρωμαίων δὲν εἶναι ἄσκοπος καὶ ἀστόχαστος. Οἱ Βυζαντινοὶ συνεχίζοντες τὰ δίκαια Ρώμης τῆς Παλαιᾶς ἐν τῇ Νέᾳ, φυλάσσοντες τὰ σκήπτρα αὐτῆς καὶ τὰ ἀξιώματα, τηροῦντες τὴν ρωμαϊκὴν παράδοσιν διὰ τοῦ βασιλέως, διὰ τῆς Συγκλήτου, διὰ τοῦ λαοῦ ὀνομάζοντο καὶ Ρωμαῖοι, καίτοι, ὡς εἶπον, ἐλάλουν καὶ ἔγραφον τὴν ἑλληνικὴν, καίτοι ἡρμήνευον τὴν πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων (οὐχὶ Ἑλλήνων) εὐγνωμοσύνην αὐτῶν δι' ἑλληνικῶν τίτλων καὶ ἐγκωμίων καὶ πρὸς τὸν Πατριάρχην Νέας Ρώμης ἐπίσης, καίτοι, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς νομίμασι τὰς λατινιστὶ λέξεις δι' ἑλληνικῶν κατ' ὀλίγον ἀντικατέστησαν. Ἐνταῦθα δὲ τοῦ λόγου γενόμενος ἀνάγκη ἵνα προσθέσω πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς ἄνω θεωρίας ταύτης, ἥτις εἶναι καὶ ἡ μόνη ἀκριβὴς ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ κατεξανέστησαν διὰ τὸν τίτλον τοῦτον, ὃν ἑαυτοῖς μόνον προσήκοντα δικαίῳ ἀρχαίῳ τε καὶ κληρονομικῷ ἤξιον, ὅτε ἐν Ρώμῃ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων τοῦ 799—800 μ. Χ. τῇ εὐλογίᾳ Λέοντος τοῦ Γ' Κάρολος ὁ Μέγας, ὁ τῶν Φράγκων βασιλεὺς (*rex*) ἔχων καὶ τὸ σιδηροῦν στέμμα τοῦ βασιλέως τῶν Λογγοβάρδων ἐστέφθη αὐτοκράτωρ Ρωμαίων (*imperator Romanorum*). Ἐκτοτε ἀναφαίνεται

17) Σάθα, Monuments inéd. d. l. Grèce, IV σ. LIV.

ἐν τῇ Δύσει ὁ τίτλος «αὐτοκράτωρ» καὶ ὁ τίτλος τῶν *Ρωμαίων*, διότι εἰς κοίρανος ἦτο, εἰς αὐτοκράτωρ ἐν τῷ πρώτῳ Μεσαίῳνι ὁ τοῦ Βυζαντίου, ὁ β. καὶ αὐτοκράτωρ *Ρωμαίων*, ὁ ἐνίστε μετὰ τὸ 800 μ. Χ. ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐν ταῖς ἀλληλογραφίαις καὶ ταῖς διπλωματικαῖς διαπραγματεύσεσι μόνον *imperator Graecorum* τιτλοφορούμενος, (ἀπὸ τοῦδε κυρίως ἢ χρήσις *orientale et occidentale imperium*) τοῦθ' ὅπερ, ἀπὸ ἄλλης πάλιν ἀπόψεως καὶ εἰς τὴν θέσιν ἡμῶν ταύτην συμβάλλεται, διότι ἀνεγνωρίζετο ὁ τοῦ Βυζαντίου εἴτε βασιλεὺς εἴτε αὐτοκράτωρ, ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων ἐν ἑλληνικαῖς χώραις καθὼς καὶ παρὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Σουλτάνων β. τῶν Ἑλλήνων οὐδέποτε β. ἢ αὐτοκράτωρ *Βυζαντινῶν* ἢ τῆς *ΚΠόλεως* ὀνομασθεῖς.

12. Ἐν ἐπιστολῇ, ἣν ἀπευθύνει ὁ Σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου καὶ Συρίας *Νασίρ Νασρεδδίν Μοχάμεδ* (1293—1294, 1298—1308 καὶ 1309—1340) πρὸς *Ἀνδρόνικον Γ'* τὸν *Παλαιολόγον* (1328—1341 μ. Χ.) περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχικῶν πραγμάτων δύναται τις κάλλιστα διακρίνει μεταξὺ τῶν μεγαλοπρεπῶν ἐγκωμίων καὶ τίτλων καὶ τάδε, δι' ὧν στηρίζονται τὰ ἐν τῇ ἐμφ. θέματι ὡς ἄριστα. Ὁ Σουλτάνος προσαγορεύει τὸν Ἀνδρόνικον «*σιῦλον τῆς πίστεως τῶν χριστιανῶν, πατέρα τῶν βεβαπτισμένων . . . σπάθην τῆς βασιλείας τῶν Μακεδόνων . . . ἀνδρείότητα τῆς βασιλείας τῶν Ἑλλήνων . . . κληρονόμον τῆς βασιλείας τῶν Ρωμαίων*» κλ.¹⁸⁾

Οὐχ ἤττον περὶ τῶν αὐτῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων τοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων μετὰ ταῦτα κατὰ τὸ ἔτος 1348, Ἰωάννου τοῦ *Καντακουζηνου* αὐτοκρατοροῦντος, ἀλληλογραφίας συναφθείσης¹⁹⁾ ὁ ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ ἄνωθι μνημονευθέντος καὶ τρις ἀναδειχθέντος Σουλτάνου τῶν *Μαμελούκων*, Σουλτάνος *Νασίρ Νασρεδδίν Χασάν* κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ χαλιφείαν (1347—1351)²⁰⁾ πέμπει γράμματα πρὸς τὸν βασιλέα, ἅτινα ἐπὶ λέξει αὐτὸς οὗτος ὁ ἐστεμμένος συγγραφεὺς ἀντιγράφει ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ συντεταγμένῃ Ἱστορίᾳ, γράμματα,

18) Ἐκ κώδ. χαρτίου τοῦ Βατικανοῦ ὑπ' ἀρ. 952 παρὰ Regel, *Analecta Byzantino-Russica* 1891 σ. 57—58.

19) Ἐν γλώσσῃ κοινωτέρᾳ καὶ ἐν ἀπλουστέρῳ λεκτικῷ.

20) Αἱ χρονολογίαι κατὰ τὸ τοῦ St. Lane Pool, *Mohammedan Dynasties*, 1894. *Westminster* ἀσφαλίσταται. Τὸ δεύτερον ἀνέλαβε τὸν θρόνον τῶν *Μαμελούκων* τῷ 1354—1361.

ἅτινα καλὸν εἶναι μελετώμενα καὶ πρὸς τὰ τουρκικὰ ἀραβικὰ κείμενα, εἴπου εὐρηγται, παραβαλλόμενα ἴν' ἀναδημοσιευθῶσιν ἐσχολισμένα. Ἡ τοῦ Σουλτάνου τούτου φρόνησις καὶ εὐγένεια, ἡ ἀξιάγαστος αὐτοῦ συμπεριφορὰ διαλάμπει ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ²¹⁾ δι' ἣς ὅλα τὰ περὶ Ἑκκλησιῶν, προσκυνημάτων περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν καὶ τῶν προσκυνημάτων κλ. εἰς τὰ ἅγια Ἱεροσόλυμα ἀφορῶντα γίνονται δεκτὰ μετὰ προθυμίας. Ἐν τῇ φιλοφρονεστάτῃ ταύτῃ ἐπιστολῇ ὁ Σουλτάνος κατὰ τὰ ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰθισμένα ὀνομάζει τὸν αὐτοκράτορα «*κίονα* ἄσειστον ἀπάντων τῶν βεβαπτισμένων . . . σπάθην τῶν Μακεδόνων, *Σαμψῶν*, βασιλέα τῶν Ἑλλήνων». Ὁ Σουλτάνος ἔγραφεν οὕτω καὶ οὐχὶ *Ρωμαίων*, καίτοι ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ τοῦ λόγου ὄντος καὶ περὶ αἰχμαλώτων, προστίθενται, «*οἷτινες εὐρίσκονται ἀπὸ τὴν χώραν τῆς Ρωμανίας*» (*Imperio Romano*).

α'. Ἰωάννης Δούκας ὁ Βατάτσης, ὁ ἐν *Νικαίᾳ* (1222—1255 μ. Χ.) τῷ πάπᾳ Γρηγορίῳ τῷ Θ' γράφων ἐν ἐπιστολῇ ἀποκειμένη ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Πάτμου, δημοσιευθεῖσῃ δ' ἐν τῷ *Ἀθηναίῳ* (τ. Α' σ. 362 κ. ἐ) ὑπὸ τοῦ γεραροῦ καὶ πολυσεβάστου φίλου μου τοῦ μακαρίτου γέρο — *Σακελλίωνος* τονίζει ἐν εἶδει διαμαρτυρίας τὸ τῆς διαδοχῆς τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ λέγει ὡς γενναῖος τῶν δικαιωμάτων τοῦ Βυζαντίου ἐκδικητῆς ὅσον βαρυσήμαντα, τόσον καὶ ἐκφραστικὰ διὰ τὸ θέμα ἡμῶν λόγια τάδε: «*Ἐκεῖνο ὁδὲ πῶς ἠγνοήθη, ἢ καὶ μὴ ἠγνοήθεν, πῶς ἐσιγήθη, τὸ σὺν τῇ βασιλευούσῃ παρ' ἡμῖν σοφία, καὶ τὴν κατὰ κόσμον ταύτην βασιλείαν τῷ ἡμῶν προσκεκληρῶσθαι γένει παρὰ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου . . . Τίνι καὶ γὰρ ἠγνόηται τῶν πάντων ὡς ὁ κληρὸς τῆς ἐκείνου διαδοχῆς εἰς τὸ ἡμέτερον διέβη γένος καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ τοῦτου κληρονόμοι τε καὶ διάδοχοι*».

β'. Ἐὰν δὲ ὁ τελευταῖος, ὁ μακάριος Κωνσταντίνος ἐν τῇ πλήρει ἀγνῆς φιλοπατρίας καὶ φιλευσεβείας λόγῳ αὐτοῦ κατὰ τὴν προτελευταίαν ἡμέραν τῆς Ἀλώσεως ὁμιλῶν ἀπεκάλεσε τοὺς μετ' αὐτοῦ πρὸς ἄμυναν παρατεταγμένους . . . κυρίους καὶ ἀπογόνους Ἑλλήνων

21) Ἡ ἐπιστολὴ κατέχει τὰς σελίδας 94—99. ἐκδ. Βόννης.

καὶ Ῥωμαίων, γνωστὸν παντὶ τῷ τὴν διπλωματικὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων τούτων ὡπωςδήποτε εἰδῶτι ὅτι οὐ μόνον ἀληθείας τινας μετείχεν ἢ ἔκφρασις αὐτῆ ἀλλὰ καὶ διπλωματικῆς εὐμεινείας μεστὴ ἦτο. Τὴν πόλιν ὅμως, ἣν ἀνήγειρεν ὁ τρισμακάριστος καὶ μέγας βασιλεὺς Κωνσταντῖνος καὶ τῆ πανάγνω τε καὶ υπεράγνω δεσποίνῃ ἡμῶν Θεοτόκῳ καὶ ἀειπαρθένῳ Μαρίᾳ ἀφιέρωσε καὶ ἐχαρίσματο . . . δὲν ἐδίστασε ἵνα ὀνομάσῃ «ἐλπίδα καὶ χαρὰν πάντων ΤῶΝ ΕΛΛΗΝΩΝ, τὸ καύχημα πᾶσι τοῖς οὖσιν ὑπὸ τὴν τοῦ ἡλίου ἀνατολήν»²²⁾ οὐχὶ δὲ «καὶ Ῥωμαίων».

γ'. Ὁ ἐν Μονάχῳ Κρούμβαχερ ἀγνοῶ τίσι ποτὲ λόγοις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου αὐτοῦ γλώσσαν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ μεταστρέψας, ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τῆς *Βυζαντιακῆς Γραμματιολογίας* (σ. 3) ἀπεφίητο ὅτι «ἢ διὰ τῆς πολιτείας καὶ τῆς σχολῆς τεχνητῶς (*künstlich*) αὐθις εἰσαχθεῖσα ὀνομασία Ἑλληνες ΟΥΔΕΜΙΑΝ ἔχει ἱστορικὴν ἔννοιαν» δὲν ἠνείχετο δῆλα δὴ ἵνα ὀνομαζώμεθα Ἑλληνες. Ἄλλ' ἐν τῇ περὶ γλώσσης διατριβῇ αὐτοῦ, ἣτις πρὸ ἐτῶν τὸν γνωστὸν πάταγον παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ προκάλεσε καὶ εἰς ἣν ὁ τε μέγας τοῦ Ἑθνους διδάσκαλος, ὁ μακαρῖτης Γ. Μιστριώτης καὶ ὁ Γ. Χατζιδάκις ἐρρωμένως ἀπήντησαν, ἤλλαξε γνώμην, ἀπορρίπτει τὸ Ῥωμηοὶ καὶ διατί; διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι αἱ πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς χρήσεως τοῦ Ῥωμηός, ἀπόπειραι δὲν θὰ ἰσχύσωσι²³⁾ μάτην δὲ οἱ καινοτόμοι συνέταξαν Ἱστορίαν τῆς Ῥωμιοσύνης ἀρχομένην ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Σύλλα ἀλώσεως τῶν Ἀθηνῶν (86 π. Χ.) περικόπτοντες τὸ παρελθὸν τοῦ ἔθνους ἡμῶν, τὸ μέγιστον, τὸ εὐκλεέστατον. Ὁ κ. Χατζιδάκις ἐν τῇ Ἀπανήσει αὐτοῦ εἰς τὰ τοῦ Κρούμβάχερ, Κρής καὶ αὐτὸς σφύζων τὸ Ἑλληνικόν (σ. 659), γράφει ὅτι οὐχὶ μόνον ὀφείλομεν ἵνα κρατήσωμεν τὸ ἔθνικόν ἡμῶν ὄνομα, ἀλλὰ πρέπει καὶ ν' ἀποβάλλωμεν τὸ προτεινόμενον καὶ ὑπὸ τῶν καλοθελητῶν τοῦ ἔθνους ὑποστηριζόμενον, διότι «πάντες ἐπιστάμεθα ὅτι μετὰ τοῦ ὀνόματος Ῥωμηός, Ῥωμαῖκο, συνάπτεται πᾶσα πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀτα-

22) Φραντζῆς. 275, 276, ἐκδ. Βόννης.

23) Ἄραγε ὁ Κρούμβάχερ ὁ τόσα μελετήσας δὲν ἀνέγνω τὴν γνώμην τοῦ Κοραΐ, ἣν ἀνωτέρω ὁ ἀναγνώστης εἶδε; Πρβλ καὶ Μυστακίδου, ἐκθεσὶν Σεβαστοπούλ: Διαγωνίσματ. 1912 σ. 7.

»σθαλία πρβλ. *πέντε Ῥωμαῖοὶ δέκα γνώμες*, δὲ θὰ φκείασωμε »τόρα τὸ Ῥωμαῖκο κτ. Δὲν ἐξετάζω τὴν αἰτίαν τοῦ ἐξευτελισμοῦ »τῆς ἄλλοτε περιδόξου καὶ πολυζήλου ταύτης ὀνομασίας, ἐπάγεται ὁ »φίλτατος συνάδελφος, ἀρκεῖ ὅτι ἀπὸ πολλοῦ τοῦτο σημαίνει. Καὶ »ὅμως διὰ ταύτης τῆς οὕτως ἐξηυτελισμένης καὶ πᾶσαν πολιτικὴν »ἀτασθαλίαν ἐμφαινούσης λέξεως τολμῶσι νὰ ρυπαίνωσι τὰ ἱερώτατα »ἡμῶν, ἦτοι τὸ ἔθνος, τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν πατρίδα . . . .»

δ'. Ὁ ὑφηγητὴς τοῦ ἐν Λιψία Πανεπιστημίου κ. K. Dieterich, ὁ τοῦ Κρούμβαχερ μαθητῆς καὶ φίλος, ὁ νομιζόμενος φιλέλληνας (!) καὶ διὰ τοῦ τίτλου τούτου²⁴⁾, ἄτε τὰ δουλικά ἐλληνικά ἐπίτηδες ἐκμαθῶν καὶ ὁμιλῶν πλανῶν τοὺς πολλοὺς ἐξ ἡμῶν ἀγνοοῦντας τὰς δημοσιεύσεις αὐτοῦ παλαιὰς καὶ τὰς ἰοβόλους καὶ ὑπούλους κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ νεωτέρας ἔγραφε . . . Προσέξατε, φίλτατοι ἀναγνώσται: «Πολεμῶ τὸν ἱστορικὸ φιλελληνισμό, τοῦ δὲν »ἔχει δικαίωμα ὑπάρξεως, γι' αὐτὸ ἀποφεύγω »καὶ τὴν λέξιν φιλέλληνα καὶ προτιμῶ νὰ τὴν »ἀντικαταστήσω μὲ τὴν λέξιν Ῥωμιόφιλος, δηλ. »ἕνας ποῦ δὲν ἀγαπάει τοὺς Ῥωμαίους, τοὺς ση- »μερινοὺς Ἑλληνας, γιὰ τὸν ἑαυτὸν τους, ὅχι ὡς »ἀπογόνοους τῶν ἀρχαίων, ἀφ' οὗ δὲν μὲ μέλλει γιὰ »τοὺς πεθαμένους, ἀλλὰ γιὰ τοὺς ζωντανοὺς . . .» Καὶ λοιπὸν δὲν ἔχει δικαίωμα ὑπάρξεως ὁ φιλελληνισμός; Βεβαίως διὰ τιοῦτους Γερμανοὺς, φθορεῖς τῆς ἀληθοῦς, τῆς θαυμαστῆς γερμανικῆς ἐπιστήμης, τῆς εἰρηρικῆς καὶ μελετηρᾶς Γερμανίας, ἣτις ἰδεῶδες εἶχεν ὅπως ὑπερβάλλῃ τὰ ἄλλα ἔθνη διὰ τῆς πτήσεως τῆς σκέψεως καὶ τῆς σοφίας καὶ οὐχὶ ὅπως μεταβάλλῃ ἑαυτὴν εἰς ἔθνος ἐπιθετικὸν καὶ ἐγωϊστικόν. Παρασιωπῶ, ὅτι πρὸ ἐτῶν τῷ ἀπήντησα ἐν αὐτῇ τῇ οἰκίᾳ μου, ὅτε ὑπὸ τὸ πρόσχημα λογίου γερμανοῦ ζητῶν συστάσεις ἐμοῦ καὶ δὴ τῶν σ. Πατριαρχείων εἰς ἀνασκάλευσιν χειρογράφων κτ. ὠμίλει ὁ κύριος οὗτος, γλώσσαν, ἦν οὔτε ὁ υἱός μου οὔτε

24) Εὐγενῆς γόνος τοῦ Ἰκονίου πατρῶζων υἱός μακαρίτου φίλου μου Σοφοκλῆς ὁ Χουδαβερδύγλου, ἀντιπρόσωπος τῆς ἐπαρχίας ἀνέλυσεν ἐν τῇ Πρωίᾳ κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1918 τὸ βιβλίον τοῦ Διττερίχου τούτου ὁ Ἑλληνισμός τῆς Μ. Ἀσίας καὶ κατέδειξε τὸν ἐν αὐτῷ φιλελληνισμόν τοῦ συγγραφέως!! καὶ τὴν φιλαλήθειαν.

ἡ σύζυγός μου οὔτε ἡ ὑπηρεσία μου ἠδύναντο ἵνα καλῶς ἐννοήσωσιν. ὅτε ἠνάγκασα αὐτὸν ἵνα στρέψῃ τὴν ὁμιλίαν εἰς τὴν γερμανικὴν μὴ θελήσας, ἵνα ὑπὲρ τὸ δέον ὑπερβῶ ἐν τῇ ζωηρότητι τῶν συζητήσεων τὰ ἐσκαμμένα τῆς φιλοξενίας. Τί θὰ εἶπη ἀναγινώσκων ταῦτα ὁ λόγιος φίλος κ. *Edg. Martini*, ὁ τοῦ αὐτοῦ περιφανοῦς Πανεπιστημίου περιφανέστατος καθηγητής, ὁ ἐπιστήμων φιλλέλην, ὁ τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου Ἐπίτιμος καθηγητής, οὗ δυστυχῶς ἀπὸ τετραετίας στεροῦμαι νεωτέρων εἰδήσεων; . . .

ε'. Γεννάδιος ἐκεῖνος ὁ Σχολάριος, ὁ μετὰ τὴν Ἀλωσιν πρῶτος πατριάρχης, ὁ διδάσκαλος τοῦ Κατακτητοῦ, ἐν διαλέξει αὐτοῦ λέγει. «*Ἐλλην ὦν τῇ φωνῇ, οὐκ ἂν ποτε φαίην Ἐλλην εἶναι διὰ τὸ μὴ φρονεῖν ὡς ἐφρόνου ποτε Ἐλληνας*²⁵⁾».

Λοιπὸν, Ῥωμαϊκὸν ἔθνος δὲν ὑπάρχει, ὑπάρχει Ἑλληνικὸν καὶ μετὰ τοῦ ὀνόματος τούτου ἐπανήλθομεν εἰς τὸν πολιτικὸν βίον καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τούτου ἀνεζήσαμεν ἐν τῇ πολιτικῇ ὀρίζοντι καὶ ἡλευθερώθημεν. Ἐὰν ὑπάρχῃ Ῥωμαϊκὸν ἔθνος, τοῦτο εἶναι, ὡς ἔλεγεν ὁ φίλος κ. Δ. Γρ. Καμπούρογλου, τὸ Ῥουμανικόν.

Λοιπὸν, εἴμεθα τόσον Ῥωμηοί, ὅσον καὶ οἱ ἐν τῇ Ἰκονίῃ ἀποκαταστάντες ἐνδοξοὶ Σελτζούκοι, οἱ *Ρουμί*, καὶ ὁ πολὺς σείχης Δζελαεδδὲν *Ρουμί*, ὁ ἡγούμενος τοῦ τάγματος τῶν δερβισῶν Μεβλεβίδων ὁ ἐκ τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας ἐλθὼν εἶναι *Ρωμηὸς*²⁶⁾.

Λοιπὸν, ἐκ λόγων θρησκευτικῶν καὶ ἐκ λόγων πολιτικῶν οἱ Ἀυτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου καὶ οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ἠθέλησαν ἵνα μεταχειρίζωνται τὴν λέξιν Ἑλλην κτ. Ἦσαν ὅμως Ἑλληνας καὶ ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς Ἑλληνας καὶ τὸ Βυζάντιον ἦτο πόλις ἀκραιφνῶς ἐλληνική.

Z.

13. Ἀπὸ τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς εἰσεχώρησεν ἡ χρῆσις τῶν λέξεων Ἑλλην κτ. ἐν τῇ βυζαντιακῇ κράτει, οὕτως ἀπαντῶμεν π. χ. παρὰ Χαλκοκονδύλη πρὸ πάντων, Ἑλλήνων πράγ-

25) Byz. Zeits. 1895 σ. 579.

26) Οἱ Ἀραβες τὴν πρὸς Δ. τοῦ βασιλείου αὐτῶν ἐπικράτειαν καλοῦσι *ρούμι*, ὡς τὴν περσικὴν τὴν πρὸς Α. *αδζάμ—αδζέμ*.

ματα, Ἑλλήνων βασιλείον, Ἑλλήνων βασιλέα κλ. καὶ τὰδε ἐπικοινωνητικὰ τῷ θέματι, ὅπερ, κελεύσει φιλικῇ, ἀνέλαινον ἐν ὀλιγίστῳ χρόνῳ ἵνα πραγματευθῶ. Τὰδε λέγει Χαλκοκονδύλης ὁ Ἀθηναῖος ἐν σ. 6 . . . (ἐκδ. Βόννης).

«*Βυζάντιον, ἑλληνίδα πόλιν μητρόπολιν σφῶν (τῶν Ῥωμαίων) ἀποδεικνύοντας, πρὸς . . . τὸν ἀγῶνα ποιεῖσθαι, Ἑλληνάς τε τὸ ἀπὸ τοῦδε Ῥωμαίους αὐτοῦ ἐπιμυγνύοντας, γλῶτταν μὲν καὶ ἡθῆ διὰ τὸ πολλῶ πλέονας Ῥωμαίων Ἑλληνας ΑΥΤΟΙ ἑπικρατεῖν διὰ τέλους φυλάξει, τοῦνομα μέντοι μηκέτι κατὰ τὸ πάτριον καλουμένους ἀλλάξασθαι, καὶ τοὺς γε βασιλεῖς Βυζαντίου ἐπὶ τὸ σφᾶς αὐτοὺς Ῥωμαίων βασιλεῖς τε καὶ αὐτοκράτορας σεμνύνεσθαι ἀποκαλεῖν, Ἑλλήνων δὲ βασιλεῖς οὐκέτι οὐδαμῇ ἀξιῶν . . . Καὶ μέντοι Ἑλληνας μὴ ἐθέλησαι Ῥωμαίους διὰ χρόνου συμφερομένους τὰ πάτρια σφίσι καθεστῶτα συγγέαι . . .*»

Ὁ συγχρονίζων Δούκας μεταχειρίζεται συναμφοτέρα.

H.

14. Ὅτι δὲ οἱ Βυζαντινοὶ ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς Ἑλληνας, ὅτι ἐθεώρουν ἑαυτοὺς Ἑλληνας, κυρίως δὲ ἀπὸ τοῦ οἴκου τῶν Κομνηνῶν καὶ ἐφεξῆς ποριζόμεθα ἄλλιν ἐκ τοῦ γράμματος, ὅπερ πρὸς τὸν πάπαν Γρηγόριον τὸν Θ' ἀπηύθυνεν Ἰωάννης Δούκας ὁ Βατάτσης, τοῦ γράμματος ἐκεῖνου, ὅπερ ἀνωτέρω ἐμνημόνευσα τοῦ ὁποίου καὶ ἐδάφια ἐδημοσίευσα κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1886 ἐν τῇ Ἐφημερίδι τοῦ Κορομηλά. Ἐν αὐτῷ ὁ μεγάλθυμος τῆς Νικαίας αὐτοκράτωρ ἀπαντῶν εἰς τὸν πάπαν λέγει αὐταῖς λέξεσιν «*Ἐσήμεναι δὲ τὸ τοιοῦτον γράμμα (σοῦ τοῦ πάπα, δηλονοῦν) ὅτι ἐν τῷ γένει τῶν ΕΛΛΗΝΩΝ ΗΜΩΝ ἡ σοφία βασιλεύει, καὶ, ὡς ἐκ πηγῆς, ἐκ ταύτης πανταχοῦ ρανίδες ἀνέβλυσαν*» καὶ μετ' ὀλίγας σειρὰς ἄλλιν «*ὅτι μὲν οὖν ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου γένους ἡ σοφία καὶ τὸ ταύτης ἦνθισεν ἀγαθόν . . . τοῦτο ἀληθῶς εἴρηται*».

Ἀπαρράλλακτως, ὅπως καὶ ἀνωνομάζοντο, καὶ οἱ μετὰ τὴν Ἀλωσιν Ἑλληνας καὶ οἱ πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ Ἀναγεννήσεως, ἠσθάνοντο καὶ ἐθεώρουν ἑαυτοὺς Ἑλληνας συνεχίζοντας τοὺς Βυζαντινοὺς. Ὅτε διὰ πρεσβείας ἀνευχθέντες πρὸς τὴν μεγαλειή-

βολον αυτοκράτειραν Αικατερίνην τὴν Β' μετὰ τὸ 1780 διεβεβαίωσαν αὐτὴν ὅτι δέχονται αὐτῆς τὸν νεώτερον τῶν ἐγγόνων, τὸν Κωνσταντίνον, ἐν τῇ ἀναφορᾷ προσέειπεν . . . «Νεῦσον οὖν, ὡ κραταῖα βασίλισσα, [διδόναι τὸν σὸν ἐγγονον Κωνσταντίνον δι' ἀνακτα ἡμῶν . . . γένος γὰρ τῶν ἡμῶν αυτοκρατόρων ἀπεσβέσθη²⁷⁾]. Τὰ περὶ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου παραλείπω, διότι ἔξω τοῦ προκειμένου, καὶ γνωστά πως.

Μετὰ τὴν "Αλωσιν ἔμεινε καὶ ἐνομιμοποιήθη, ἐπισημοποιήθη ἢ ἐπωνυμία Ρωμαῖοι καὶ τηρεῖται μέχρι σήμερον ἐπισήμως (ροῦμ μιλίε) διὰ τοὺς Ἕλληνας, ὑπηκόους τῆς Αὐτοκρατορίας, τοὺς Ἑλληνοθωμανοὺς, πρὸς ἀποφυγὴν πάσης πολιτικῆς συγκρούσεως πρὸς τοὺς Ἕλληνας τοῦ Βασιλείου (Γιουανί) οὐχ ἦντο οἱ πεπαιδευμένοι ἀπὸ τῆς 16ης ἀκόμη ἑκατονταετηρίδος ἐποιοῦντο χρῆσιν τῶν λέξεων Γραικὸς τε καὶ Ἕλλην.

Κατὰ τύχην μᾶλλον ἢ κατ' ἐκλογὴν ἀναφέρω π. χ. ὅτι ὁ Μονεμβασίας Ἀρσένιος γράφων πρὸς τοῦ πατριάρχην Παχώμιον περὶ τῆς λ: τρακιαῖζειν λέγει: «τί δὲ τοῦτο σημαίνει Ἕλλην ὧν οὐκ ἐπίσταμαι»: Μαρτίνος ὁ Κρούσιος, ὁ τῆς Τυβίγγης καθηγητῆς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, Γραικικὴν Ἐκκλησίαν ὀνομάζει, Ἀντώνιος ὁ Ἀρκοῦδιος ἐν τῇ Ἀφιερωτικῇ αὐτοῦ πρὸς Κλήμεντα τὸν Η', ἣν προέταξεν ἐν τῷ Νέῳ Ἀνθολογίῳ, τῷ πληρεστάτῳ τε καὶ ἀκριβεστάτῳ, τῷ μετὰ τὸ 1598 ἐκ τῆς Βυτικανῆς Τυπωγραφίας (sic) ἐξεληθόντι μεταχειρίζεται τὴν λ: Γραικός, Γραικῶν ἐπίσκοποι, Γραικῶν γλῶσσα, Λατίνων τε καὶ Γραικῶν . . .

15. Κατὰ τὴν προτελευταίαν ἑκατονταετηρίδα καὶ ἡ λ. ΓραικορΡωμαῖος ἀνεφάνη, λέξις, ἣτις εἶχε λόγον γενέσεως μόνον, ἐὰν ἐφηρμόζετο κατὰ τὸν Μεσαίωνα μετὰ τὴν πολιτειακὴν ἐκείνην καὶ κοινωνικὴν ὀργάνωσιν καὶ μεταρρύθμισιν τὴν ἀπὸ Λέοντος τοῦ Γ' καὶ ἐφεξῆς. Τὴν λέξιν ΓραικορΡωμαῖος ἄλλως ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς Λεξικοῖς τοῖς συμπληρωματικοῖς, τῆς περιόδου τοῦ Μεσαίωτος, τῷ τε τοῦ Σοφοκλέους²⁸⁾ καὶ τοῦ van Herwerden²⁹⁾ δὲν ἀπήντησα.

27) Σάθα, Τουρκοστρ. Ἑλλάς σ. 535 διὰ τὰ καθέκαστα.

28) Νέα Ἰόρκη, 1887.

29) Lex. Graecum Suppletorium et Dialecticum, ἐν Λουγδούφ τῶν Βατάβων, 1902, 4^ο.

ΓραικορΡωμαῖοι (ἢ καὶ ἙλληνορΡωμαῖοι) δύνανται ἵνα ὀνομασθῶσιν οἱ αυτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, ὡς εὕρηκα τὴν λ. ἐν τῇ τοῦ μακαρίτου Κουμανούδη Συναγωγῇ τῶν νέων Λέξεων³⁰⁾ ἀνάλογον πρὸς τὴν λ. Γραικότουρκοι, ἣτις σημαίνει τοὺς Γραικοὺς τοὺς τὰ ἦθη τῶν Τούρκων ἐκ τῆς μετ' αὐτῶν καθ' ἡμέραν ἀναστροφῆς παραλαβόντας.

ἙλληνοΘωμανοὶ δ' ἐπὶ τέλους καλοῦνται ἐκεῖνοι, οἵτινες εἶναι πολῖται, ὑπήκοοι τῆς Αὐτοκρατορίας, τῆς ὑπὸ τοῦ Ὄσμάν (Ὄθ(ω)μάν) ἰδρυμένης.

Ὄθ(ω)μανὸς εἶναι ἀπλούστατα ὄνομα δυναστείας δηλωτικόν, ἀλλὰ μετέπεσεν εἰς σημασίαν πολιτικὴν καὶ δὴ καὶ ἐθνικὴν οὔτε θρησκευτικὴν (=Μωαμεθανὸς) οὔδὲ ἐθνολογικὴν (=Τούρκος) εἶναι, συνεξέδραμε δὲ μόνον εἰς τὴν σημασίαν τοῦ Τούρκου κακῶς καὶ τοῦτο μόνον καὶ μόνον διότι ἔτυχεν ὁ Ὄσμάν Τούρκος τὴν καταγωγὴν ὧν.

Ὅστε ἅς μοι συγχωρηθῆ ἵνα ἐπαναλάβω καὶ δημοσίᾳ, ἣν διδάσκω τοὺς μαθητὰς μου παρατήρησιν, ἣτις ἔχει οἰκτεῖον τὸν τόπον ἐνταῦθα, ὅτι: ἄλλο Μωαμεθανὸς = ὁ τοῦ δόγματος τοῦ Μωάμεθ ὀπαδός, ὁ τοῦ Ἰσλάμ.

ἄλλο Τούρκος = ὁ τῇ φυλῇ τῇ τουρκικῇ προσήκων.

ἄλλο Ὄθωμανὸς = ὁ πολίτης, ὁ ὑπῆκοος τοῦ κράτους τοῦ Ὄσμάν, ὅπερ εἶναι τουρκικόν, οὐχὶ ἀραβικὸν ἢ περσικὸν κτ. Ὄθωμανὸς εἶναι ὁ Ὄσμανλῆς, δι' οὗ πρέπει ἵνα καλῶνται ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκείας ὅλοι οἱ ὑπήκοοι τοῦ τουρκικοῦ κράτους³¹⁾.

Θ'.

16. Τελευταῖον κατὰ σύμπτωσιν ἀπήντησα ἐν βιβλίῳ τετυπωμένῳ τῷ 1915 περὶ τῶν διωγμῶν τῶν Ἑλλήνων ἐν Θράκῃ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τὴν λ: ἐξοθωμανισμὸς πάντων τῶν ὀθωμανῶν ὑπηκόων —

30) Ἀθήναις, 1900, Βιβλ. Μαρασλή. Κατὰ τὸ ΓραικορΡωμαῖος ἐσηματίσθη ταυτοχρόνως καὶ τὸ ταυτόσημον ἙλληνορΡωμαῖος.

31) Κατὰ ταῦτα ἔρθῃς ὁ Ὄθωμανικὸς Σύνδεσμος τοῦ Τύπου ἐν συνεδρίαις αὐτοῦ κατὰ Ἰανουάριον ε. ἔτους μετωνομάσθη Τουρκικός, διότι οἱ μὴ Τούρκοι δημοσιογράφοι δὲν ἐνόουν ἵνα ἔχωσι σχέσιν πρὸς αὐτὸν καὶ οὕτω ὁ σύνδεσμος πάλιν ὀνομάσθη «Τουρκικὸς Σύνδεσμος τοῦ Τύπου».

ἀλλ' ὑπὸ τίνα ἔννοιαν, τίνα σημασίαν; «Αἱ ἐθνικότητες δύνανται νὰ διατηρήσωσι τὴν θρησκείαν αὐτῶν, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν γλῶσσαν. » Ἡ διάδοσις τῆς τουρκικῆς γλώσσης εἶναι ἐν τῶν κυριωτάτων μέσων πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς τουρκικῆς ἐπικρατήσεως καὶ πρὸς ἀφομοίωσιν τῶν . . . στοιχείων». Λοιπὸν, ὡς εἰκάζω, ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς ἀφομοιώσεως . . . Ἄλλ' ἐσμὲν ὀθωμανοί, ἦτοι ὑπῆκοοι τοῦ κράτους τοῦ Ὄσμαν, κατὰ τὸ πανταχοῦ κρατοῦν Δίκαιον, οὐχὶ μωαμεθανοὶ οὐχὶ τουρκοὶ, πῶς λοιπὸν ἴθ' ἐξοθωμανισθῶμεν; Οὐ μόνον δὲ ἡ σημασία τῆς λέξεως οὐδὲν λέγει, οὐδὲν διακρίνει ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπαρξίς αὐτῆς οὐδένα τόπον ἔχει, ἢ λόγον φέρει, ἀλλὰ μᾶλλον ἢ ἄνευ ἀνάγκης πλάσις τῆς λέξεως καὶ ἡ διάστροφος χρήσις αὐτῆς παρέλκει ἢ τὸ πολὺ πολὺ θὰ πληρώσῃ ἓνα ἢ δύο στίχους εἰς Νέον συμπλήρωμα *Συναγωγῆς ἀθησαυρίστων ἢ νεοπλάστων λέξεων*, ἐάν ποτε, Θεῶν διδόντων, ἀναφανῇ νέος ὑπομονητικὸς Κουμανούδης πρὸς περισυλλογὴν μὲν τοιούτων λέξεων καὶ ἐξήγησιν αὐτῶν ἀλλ' ἅμα καὶ πρὸς διδασκαλίαν τοῦ ὀρθοῦ, [διότι ὁ πολυσέβαστος ἐκεῖνος τοῦ Γένους καὶ ἐμοῦ διδάσκαλος ἐν τῇ λέξει ἐξοθωμανίσις, ἦν ἀποβάλλει, διδάσκει: «μόνα ὀρθὰ εἶναι τὸ ἐξισλαμίζω—ισις—ισμός, ἢ καὶ τὸ μουσουλμανίζω καὶ τὸ κοινότερον τουρκεύω, ἅτε τῶν Τούρκων γενομένων παραστατῶν κυρίων τῆς πίστεως αὐτῶν, οὐχὶ δὲ τῶν Ἀράβων καὶ ἄλλων . . .» Κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην νοητέον τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη συχνότατα καὶ γλυκύτατα ἐπαναλαμβανομένην φράσιν ὀθωμανικὰ αἰσθήματα. (προσβολὴ τῶν . . .)

Κατὰ τὰ εἰρημένα φρόνιμον εἶναι γράφοντες ἵνα λέγωμεν *φιλοθωμανὸς καὶ ἰδιαιτέρως φιλότουρκος* (οὐχὶ *τουρκόφιλος*³²⁾. Δύναται τις ἵνα εἶναι ὀθωμανὸς ἅμα καὶ φιλοθωμανός, κατὰ τὸ παρὰ Ξενοφῶντι «καλὸν Ἑλληνα ὄντα φιλέλληνα εἶναι» ἀλλὰ καὶ ὀθωμανὸς ὧν δύναται ἵνα εἶναι καὶ μὴ εἶναι ἔραστῆς τοῦ ἔθνους τῶν Τούρκων, ἦτοι φιλό-Τουρκος.

Γ'.

17. Κλείω τὸ σύνολον τοῦτο τῶν σημειωμάτων μου λυπούμενος ὅτι δὲν κατήρτισα αὐτὸ μεθοδικώτερον καὶ ἐπιστημονικώτερον, ἀλλὰ καιρὸν δὲν εἶχον, ἢ δὲ δημοσίευσίς δὲν ἔπρεπεν, ἵνα ἀναβληθῇ. Τελευτῶν

32) Πρβλ. ἀνωτέρω τὸ διεστραμμένον *Ρωμύφιλος* τοῦ Dieterich.

ἐπαναλαμβάνων τὰ τοῦ σοφοῦ φίλου κ. Χατζιδάκη (ἐν σελ. 660 τῆς εἰς τὸν Κρούμβαχερ Ἀπαντήσεως αὐτοῦ).

«Λοιπὸν θὰ θελήσωμεν τοῦ λοιποῦ τὰ τιμιώτατα ταῦτα χαρίσματα τοῦ ἑλληνισμοῦ, τὴν λέξιν *Ἑλλημ* νὰ συνάπτωμεν μετ' ὀνόματος εὐτελοῦς, ὀνόματος ἀναμιμνήσκοντος ἡμᾶς δουλείαν καὶ ἐξευτελισμούς; Οὐχί. Τοιαύτην μωρίαν καὶ ἀσέβειαν δὲν θὰ διαπράξωμεν. Ὑποθεθείσθω, λέγει ὁ κ. Χατζιδάκις, ὅτι ἐνδόξου καὶ πλουσίου ἀνδρὸς τὰ τέκνα διὰ λόγον τινὰ δυστυχίσαντα ἠναγκάσθησαν νὰ γένωνται δουλοπάροικοι παρὰ δεσπότης πονηροῖς, οἵτινες ἄλλοτε πολλὰ κακὰ ἐποίησαν καὶ δι' ἄλλου ὀνόματος ἐκάλεσαν αὐτὰ, ὅτι »δ' ἔπειτα οἱ μὲν δεσπότης παρήμασαν, ἔπως πάντες οἱ πονηροί, τὰ δὲ τῶν δουλοπαροίκων τέκνα ἀνένηψαν καὶ ἀναδειχθέντα κρείσσονα μὲν τῶν γονέων, ἀντάξια δὲ τοῦ εὐκλεοῦς πατρὸς καὶ πάππου, ἀνέλαβον τὴν παππῶν οὐσίαν καὶ ὀνομασίαν, ἐφιλοτιμήθησαν δὲ νὰ φανῶσι ἄξια ἐκεῖνων. Ἐρωτῶ, λέγει ὁ κ. Χ., δικαιοῦνται εἰς τοῦτο ἢ οὐχί; Ἡμεῖς ἔχοντες . . . τοσοῦτους ἥρωας παλαιούς τε» καὶ νεωτέρους καὶ νεωτάτους³³⁾ θαρρούντως δυνάμεθα νὰ λέγωμεν τὸ τοῦ θεοῦ Ὁμήρου.

Ἡμεῖς τοι πατέρων μεγ' ἀμείνονες εὐχόμεθα εἶναι, ἀφοῦ »Ἑλλάδα καὶ Κρήτην καὶ Μακεδονίαν καὶ Θράκην ἠλευθερώσαμεν »διὰ ποταμῶν αἱμάτων, διὰ τοῦτο δικαιοῦμεθα νὰ φέρωμεν τὴν εὐγενῆ ταύτην ἐπωνυμίαν. Καὶ τὸ δικαίωμα τοῦτο συνωμολόγησε »καὶ παρεχώρησεν ἡμῖν προθύμως σύμπας ὁ πεπολιτισμένος κόσμος, »ὅστις διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου καλεῖ ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ Ἀγῶνος καὶ ἐφεξῆς».

18. Ἡ ἱστορία τῶν Ἑλλήνων «μένει ἐλλιπής, ἐὰν περιορισθῇ εἰς »τὴν μητρόπολιν καὶ τὰς ἀποικίας. Οἱ Ἑλληνες ὑπῆρξαν καθ' ὅλα »τὰ παράλια τῆς Μεσογείου τὸ ἅλας τῆς Γῆς (das Salz der Erde) »καὶ εἰς ἐκεῖνα ἀκόμη τὰ μέρη, ἐν οἷς ἔμειναν ἐν μειονότητι καὶ »μόνον μικρὰ ἔχνη τῆς παρουσίας αὐτῶν ἀφῆκαν.»

Οὕτω καταλήγει ὁ μέγας Κούρτιος ἐπὶ τῇ Ἀνακοινώσει, ἣν κατὰ τὴν 9 Νοεμβρίου τοῦ 1882 ἀνεκοινώσατο τοῖς συνέδροις τῆς

33) Προσθήκη ἐμῆ.

Βερολινίου Ἀκαδημείας ὑπὸ τὸν τίτλον «οἱ Ἕλληνες ἐν τῇ Δια-
σπορᾷ»³⁴).

Πράγματι πρέπει ἵνα δείξωμεν ὅτι
τοιούτης τοι γενεῆς καὶ αἱματος ἀπόγονοι εἴμεθα.

Καὶ εἴμεθα ἀναμφιβόλως.

34) Sitzungs b. d. K. P. Ak. d. W. 1882 σ. 941—957.

Πρόχειρος Σύλλαβος λέξεων.

ἀδξέμ 24.	Λατινικὴ γλῶσσα 14. — διδασκαλία αὐ- τῆς 15.
Βυζάντιος, -ῖνος 16, 17. Byzantinisme 17.	λατινιστί — ἑλληνιστί 15. λογοθετεία 13.
Γιονάν, -ί 10, 26. Γραῖκες 9. Γραικίδιον, -ίζειν 12. Γραικίσκος, -ιστί 12. Γραί(σ)ύλος, -λίσκος 12. Γραικότουρκοι 27.	Μοναστηρικὰ 9. — Ἱεροσολύμων 20. Monum: Ancyranum 13.
Ἐδικτον Διοκλητιανοῦ 13. Ἑλλαδικός 18. Ἑλλην — χριστιανός 18. — -ίζειν — όφων 18. — -ίσκος 12. — -ισμός — πολυθεΐα 12. — -ική βασιλεία 25. — -ική παιδεία 14, 18, 19, 21, 25. — -ιστί διατίθεσθαι 15. — -ική γλῶσσα 13—16.	¹ Ὀθωμανός 27. ² Ὀσμανλής 27.
Ἑλληνοθωμανός 27. ἐξισλαμίζω 28. ἐξοθωμανισμός 27. — -ισίς 28.	Πελασγός, -οί, -ία 7, 10. Ρούμ, -ί — μιλετί 5, 24, 26. Ρωμανία 21.
Κρόμνα 14. Κωνσταντινουπολίτης 17.	Σουλτᾶνοι Αἰγύπτου καὶ Αὐτοκράτορες 13, 20. σκόμοδα (δικτύφ) 14. σχολαστικός 11. Τίτλοι: αὐτοκράτωρ κλ. 19, 20. Τούρκος 27. — -φίλος 28. τρακτιάζειν 26. Φιλέλλην 28. Φιλοθωμανός 28. Φιλότουρκος 28.

Τιμάται 25 γροσίων.

MANOGLIO